

Jul i Nord-Odal
1990

Innhold

«Bare nyttige gaver i år!»	2
«Julen» av Sigurd Hoel	3
Sand-jente er professor i Italia	8
Minner fra Torpet	11
En fløterbas forteller	13
«Stemme i skogsødet»	19
Hos Morten Soløst på Sandssetra	20
Idrettsjenta Marit Hemstrø	22
Krigsfange på Java	26
Gamlepresten «mimrer»	29
Husmannsplassen vest i skogen	34
«Vinterbønn»	38
Odal Slektshistorielag	39
På gamle stier i Nordmarka	40
Da nordodølinger langpendlet til Sørisen	43
En Grini-fange beretter	48
«Pensjonist»	54
Gruvedrift i Nord-Odal	55
Fjeld skole 1920	58
Om Odalen og odølingene i gamle dager	59
«Den gamle stalldøra»	61
For og mot øl og EF	62
Skøyterevolusjonen fra Odalen	64
«Måsåskula» 1930	66

«Jul i Nord-Odal»

er utgitt av IL Mogutten, Odal Slektshistorielag og Sand IF.

Sats og layout: Gunnar Nygård.

Trykk: Vinger Trykkeri.

I redaksjonen:

Steinar Bjørnstad, Helen A. Dalen, Gunnar Nygård, Bengt Ringvold, Harald Rogstad, Jan Erik Storbråten, Irene Sween og Asgeir Østli.

Øvrige bidragsytere:

Hans Haug-Ellingsrud, Jens H. Haugen, Thorbjørn Hæhre, Jacob Lishaugen, Erling Åge Melberg, Gunnar Nordset, Tormod Ruud, Ingegerd Tronbøl og Kari Underthun.

Kjære leser!

Hermed foreligger «JUL I NORD-ODAL» - 1. årgang. Dette er et julehefte som inneholder historisk og tildels aktuelt stoff fra våre kjære bygd. Vi håper og tror at dette vil være av interesse for alle, både de som bor i kommunen og de som er utflyttet.

Gjennom dette bladet vil du nå ved disse juletider få anledning til å mimre og nikke gjenkjennende til bilder og stoff.

«JUL I NORD-ODAL» vil bli årets lille julegave til venner og bekjente. Kjenner du noen utflyttede nordodølinger som du vil sende en liten hilsen til, håper vi at du velger dette heftet. I all beskjedenhet tror vi at det vil interessere og glede mange.

Ideen er hentet i Eidskog. Vi har snakket med redaksjonen der og fått deres tillatelse/velsignelse til å «etterligne» dem.

Utgever av «JUL I NORD-ODAL» er Odal Slekthistorielag, Sand IF og IL Mogutten. Vi har selvfølgelig til hensikt å tjene penger. Takket være våre annonsører vil selve salget bli ren netto for de ovennevnte lag. La det være sagt med en gang: dette er penger som kommer godt med.

I tillegg til å tjene penger, er det vår ærlige mening at «JUL I NORD-ODAL» skal være et lesetilbud til sambygdinger i og utenfor Nord-Odal.

Redaksjonen takker alle samarbeidende krefter som har bidratt med tekst, foto eller annen hjelp. Takk til de næringsdrivende som har støttet oss med annonser og salg av bladet.

Blir «JUL I NORD-ODAL» godt mottatt, setter vi i gang arbeidet med 2. årgang i januar 1991!

Med hilsen

Sand IF * Odal Slekthistorielag * IL Mogutten

Bare nyttige gaver i år!

Vi var elleve rundt julebordet hjemme. Syv gutter og to jenter, og så mor og far. Det hendte også at vi var flere - en elev eller to som hadde for langt hjem.

Julebordet var stort, og det var dekket i stua; langt og bredt med begge lemmene lagt i, og med hvit duk. Pyntet både bordet og vi rundt bordet. Vi fornemmet høytid og vi var spente. Mer enn spente satte vi oss til bords. Far tok fram slektsbibelen. Ei stor tykk bok med illustrasjoner og plass til å skrive. Og far skrev. Før han leste, skrev han ned noen ord om akkurat denne julaftenen, og om det som hadde skjedd siden sist. Det viktigste av gleder og sorger.

Og så kom talen. En liten fortale om gavene som lå under treet. Alltid den samme: «Bare nyttige gaver i år». Kanskje sa han det ikke hvert år. Men nå husker jeg det i hvert fall slik: «Bare nyttige gaver i år». Vi var jo så mange.

Etter fortalen slo far opp i Luk. 2 og leste juleevangeliet: «I dag er det født dere en Frelser....»

Nå, mange år senere. Bordet er dekket på ny. Vi rundt er annerledes. Noen stoler er tomme. Hva har skjedd siden sist? Det viktigste av gleder og sorger. Men la oss gå videre, til fortalen. Og til selve saken: «I dag er det født dere en Frelser...»

En nyttig gave! Ja, også i år en nyttig gave til alle rundt bordet.

Pyntet og benket rundt fine bord, så er det en gave jeg fremdeles trenger: EN FRELSER! En frelser som Jesus viste seg å være:

«Fra krybben til korset gikk veien for deg.

Slik åpnet du porten til himlen for meg....»

Så har mye endret seg. Og mye vil endre seg. Men juleevangeliet er det samme. Og fortalen kan være den samme. «Bare nyttige gaver i år». I hvert fall har den fortsatt god mening for det som står å lese i Luk.2.

Erling Åge Melberg

Julen

Av Sigurd Hoel

14. desember 1990 er det 100 år siden forfatteren Sigurd Hoel ble født på Sagstua skole i Nord-Odal. Etterhvert ble han en av Norges aller fremste forfattere, og mange av hans bøker er oversatt til fremmede språk. Forlag i 16 land har hittil utgitt en eller flere bøker av Sigurd Hoel.

I flere av sine romaner og noveller hentet han inspirasjon fra hjembygda. I et radioprogram 1. nyttårsdag 1955 holdt han et kåseri som han kalte «Julen» der han også ser tilbake til sin barndoms Nord-Odal. Leif Longum utga i 1980 boka «Sigurd Hoel. Ettertanker.», der «Julen» var med, og det er hittil eneste gang dette kåseriet har kommet på trykk.

Det er derfor svært hyggelig at rettighets-innehaveren Gerd Brendstrup har gitt «Jul i Nord-Odal» tillatelse til å gjengi kåseriet.

Det er i år 100 siden Sigurd Hoel ble født.

I dag første nyttårsdag, går folk rundt og sier til hverandre: Godt nyttår, og takk for det gamle! Og i sitt stille sinn tenker de: *Julen* er over for denne gang, iallfall. Gudskjelov!

Men det er den ikke.

For ganske mange av oss - for dem av oss, i hvert fall, som er vokset opp i avsides daler - for oss er det slik, at julen, den er nå slett ikke slutt før trettendagen, kanskje ikke før tyvend dagen.

Selv er jeg en tilhenger av JULEN med store bokstaver, jul minst til trettendagen. Jeg holder på *juletiden* med den underlige blandingen av kristne og gamle førkristne skikker. Og jeg skal prøve å forklare hvorfor.

Er alt fremskritt *virkelig* et fremskritt? Er alle teknikkens vidundere i fartens århundre til ublandet fordel for oss?

Selvsagt kan jeg se fordelene ved at i vår tid kan vi meget fortere enn før komme fra ett sted, der vi aldri burde vært, til et annet sted, der vi ikke har det minste å gjøre.

Men den gamle, langsommere reisemåten hadde, så underlig det låter, kanskje sine fordeler den også.

Når jeg i mine tidlige studenterår skulle reise hjem til jul - fra Oslo som da hette Kristiania, til det sentrum av verden som hette Odalen og som lå ti mil borte, da foregikk det på følgende måte:

Toget gikk kl. 9.40. Men det var slik trengsel nede på stasjonen at vi måtte stå opp kl. 7 og stille i kø kl. 8. Kl. 10 - tyve minutter forsinket i starten - begynte toget å lea på seg. Det var mange stasjoner underveis, og overalt skulle noen eller noe av og på. De åtte milene til Skarnes tok fire timer. På Skarnes holdt vi rast, i et lite hus ved brua som hette *hos a Kaffe-marja*. Niste hadde vi med, men det tok en time å få en kopp kaffe. Ved tretiden tullet vi oss inn i frakker og tulupper og skinnfeller og skjerf - dette var i den tiden da det gjerne var kaldt innunder jul - og tok fatt på de to siste milene. Ved sekstiden - etter elleve timer - var vi fremme. Men da hadde vi også gjort en virkelig reise, det hadde hendt meget underveis, og det var godt å komme hjem til julen.

Men la meg gå litt lenger tilbake, til en liten episode som blant annet - tror jeg da - forteller litt om førsteintrykkets betydning.

Da jeg var femten-seksten år gammel, kom jeg fra Odalen til Oslo for å ta middelskole-eksamen på ett år. Det var tre kamerater av oss, fra

samme bygda, og vi bodde i et lite pensjonat i Toftes gate, høyt oppe på Grünerløkken. Middelskole-fabrikken, Hauges Minde, lå også på Grünerløkken, ved Olaf Ryes plass.

Å ta middelskolen på ett år, på grunnlag av en landsens folkeskole, kan være ganske hardt. Det ble ikke tid til mange turer og slikt. Men en sen ettermiddag like innunder jul bestemte vi oss allikevel for en stor ekspedisjon - vi ville gå ned på Karl Johan. Vi hadde aldri vært der før, og den siste del av turen måtte vi gå etter kart.

Det ble en stor og merkelig reise.

Først gikk vi ned den lange og imponerende Thorvald Meyers gate. Så kom vi over i den strålende bulevarden som heter Markveien, med tusen ting i vinduene - ting vi ikke hadde råd til å kjøpe - og med unge smarte kvinner streifende langs begge fortauene - like uoppnåelige for oss som de dyre tingene i vinduene. Så gikk vi over en bro og kom inn på Ankertorvet.

Men for meg var Ankertorvet noe annet og mere enn Ankertorvet.

Om sommeren det året hadde jeg lest Dostojevskis *Raskolnikov*. Der fortelles det i begynnelsen om det som kaltes *Høytorvet* i St. Petersburg. Raskolnikov passerte det torvet da han var på vei for å drepe den gamle pantelånersken.

Nede på Ankertorvet hadde jeg vært en gang før, og da stod det en rekke høylasse der. Dermed var saken klar, ved en eller annen kortslutning, den eneste sikre av alle slutninger. Her hadde Rodion Raskolnikov gått. Ja, på en eller annen måte visste jeg

også hvor pantelånersken hadde bodd - det var i et gammelt skakt hus som sto i elvebakken på den andre siden av brua.

Med andre ord: Vi passerte åstedet for et av verdens mest berømte mord, og gikk videre mot ukjent land. Bortover Torvgaten, over Youngstorgget, videre via Stortinget og skrått over det. Vi endte på Stortingsplass. Der ble vi stående, blendet av lyshavet, forvirret av det utrolige menneskemylderet.

Jeg kom altså fra Odalen, en nokså ensom og tilbakeliggende skogbygd. Gamle skikker levde der; der fantes nok en steil individualisme, som gjorde seg gjeldende i alt, i klededrakt, gangart, skjeggets form, slik at vi ofte kunne kjenne en mann på en kilometers avstand. Men samtidig bøyet den enkelte seg alltid under kravene til

skikk og bruk, som var eldgamle og faste som en grunnlov.

Jeg hadde av og til, fra tidlig barndom, hørt det spørsmålet reist: Har dyrene sjel?

For meg var svaret klart. Dyrene, mine beste venner, hadde sjel, kanskje i like høy grad som jeg selv, og i hvert fall i like høy grad som mange av de voksne menneskene. Dyrene hadde sjel, rett og slett fordi jeg følte at de var i nær slekt med meg selv.

Men de voksne hadde selvsagt også sjel - sikkert ofte en underlig sjel, kjennelig på minst en kilometers avstand.

Men da jeg sto der på Stortingsplassen og så mennesker i hundrevis haste forbi - glattbarberte menn som lignet hverandre til forveksling, og kvinner som alle så fullstendig likedan ut i ansiktet - da visste jeg, i en

Sigurd Hoel (bakerst t.v.) sammen med sine foreldre og søsken. Bildet er trolig tatt da han var i konfirmasjonsalderen, like før han reiste til Oslo for å gå på middelskolen.

slags skrekk, at *disse* menneskene, de kunne ikke ha noen sjel. De kunne, for eksempel, umulig vite hva *julen* var for noe.

Om de to kameratene mine tenkte det samme som jeg, det fikk jeg aldri vite; for vi vekslet ikke et ord. Etter en stund - ett minutt, fem minutter? snudde vi ryggen til Karl Johan og tuslet oss tause hjemover, den lange veien tilbake til Toftes gate. Og et par dager senere gjorde vi den andre lange, men glade reisen hjem til Odalen, til *julen*.

Jeg går enda litt lenger tilbake.

Da min far, som var født i 1849, kom til Nord-Odal som lærer i begynnelsen av 1870-årene, var ikke hjulet oppfunnet enda der oppe. Det vil si, de brukte det, som kvernhjul og slikt. Men hjulredskap fantes ikke; for det fantes ikke brukbare kjøreveier. Folk gikk, eller de red, eller de rodde over sjøen. Om sommeren ble høyet kjørt til løa på sleder - gamle treskoninger.

Siden ble det bygget veier, karjolene og trillen og høyvognen holdt sitt inntog, og på utrolig kort tid ble en rekke tradisjoner glemt.

Forholdsvis tidlig i min barndom - jeg kan ikke ha vært mer enn åtte år - var jeg sammen med en kamerat oppe på loftet på en av de større gårdene. (Halvparten av annen etasje lå gjerne hen som slike loft.) Der fikk jeg se to ting jeg aldri hadde sett maken til før. Det ene var en sal - en ridesal. Det andre underlige var et par ski - den ene skien var lang, den andre kort, og rundt den ene var det viklet noen remser av skinn.

Vi spurte oss for, og en av de

gamle på gården kunne fortelle oss at jo, i gamle dager *red* folk til kirken, om sommeren vel å merke. Hva skiene angikk, var han litt mindre sikker; men han trodde nok at bestefar hans hadde brukt dem da han var ute i krig mot svensken.

Siden har jeg latt meg fortelle at i krigsårene 1809-14 fantes det noe som hette Solør og Odalens skiløperkompani. Men i Odalen gikk siden skiløpingen totalt i glemme på samme måte som ridekunsten. Skulle folk gå i dyp sne, skrevet de slitsomt avsted på truger. Først da jeg var i tiårsalderen, kom skiene til oss å ny - *utenfra*.

Og så tilbake til utgangspunktet - *julen*..

En mangfoldighet av tradisjoner er blitt borte fra bygdenes liv, og har ofte etterlatt tomhet - eller støy. Eller støy og tomhet.

Fremdeles er det stilleste jeg vet en gammel bondestue, der det kanskje sitter en bestemor og strikker, mens en veggeklokke går i en krok og sier *Akk!*, og en stund etter *Akk!*

Slike stuer fins nesten ikke mer. Bestemoren er på kirkegården, og ni veggeklokker av ti er hugget opp til ved. Derimot fins det andre stuer, der radioen står på hele dagen. Hele dagen!

Julen er tross alt en tradisjon som har holdt seg levende, og den rommer, når den feires som den skal, noe både av gammel fest og av gammel tanke. På tusen måter forbinder den slekt med slekt, fortid med nåtid. Den bidrar til å holde sammen på oss, så vi ikke faller fra hverandre til bare individuelt menneskestøv, og ikke samles til bare tøv.

Enda en gang må jeg bruke en

personlig erindring. I min tidlige barndom hadde vi en gammel tjenestekar hjemme. Han var 70 år da jeg var 10. Hans barndom tilhørte altså ren og ekte norsk avdal-middelalder. Han tok meg gjerne med på de siste høytidelige forberedelsene til julen - hente juletre nede i havnehagen, hente to slanke granbusker som skulle stå med kornnek i på begge sider av låvedøra. Jeg la også merke til at han i smug satte et lite kors av tjære på dørkarmen til fjøs og stall. Det var den gamle Torshammeren, siden korsets tegn, til vern mot onde vetter.

I skumringen ved firetiden om julekvelden var vi ferdige med alt arbeide, og samtidig begynte gjerne et stille snefall - i hvert fall står det slik for erindringen. Da kunne den gamle mannen bli stående stille en stund der på tunet og likesom snuse mot noe. Jeg visste ikke mot hva - den gang. I dag tror jeg at jeg kanskje aner det. Det var sin egen fjerne barndom han sto der og mintes. Siden gikk han opp i drengestuen og hentet den julegaven han hadde sittet om kveldene en ukes tid og gjort i stand til kjøkkenet. Det var en svær bunt med lange tyristikker han hadde sittet og spikket. I hans barndom hadde de ikke annet lys enn lyset fra peisvarmen og fra slike tyristikker. Nå misbrukte tjenestejentene dem, de brakk dem i stykker og fyrte opp i ovnene med dem om morgenen. Men de brukte dem iallfall.

Selv sto jeg tilbake på tunet, mens snefallet fortsatte og skumringen gikk over i mørke. Det var kimingen fra kirkeklokkene, den som varte fra fem til seks, jeg sto og ventet på. Jeg var

forventningsfull og full av - ja, jeg får vel kalle det høytid. Men jeg var litt redd samtidig. For julen - vi kalte den *jula* - var ikke bare noe høytidelig, det var noe magisk ved den også. Og det hang, kanskje, delvis sammen med dobbeltbetydningen av ordet. For *jula* betydde jo ikke bare julen, men også de runde hjulene som var kommet så sent til Odalen. Jeg hadde mistet en kattunge en gang den kom under hjulene på en vogn og ble klemt flat. Det kunne gå likedan med meg. *Hjula kunne komme over meg!*

Det er mulig at jeg til og med hadde hørt en barsk og kort vise som lyder slik:

En jegersmann på skinna gikk.

Da hørt'n toget *ula*.

Og så gikk konduktøren ner
og skrapte'n vekk fra *hjula*.

Alt det der er lenge siden. Men fremdeles tror jeg med en del av meg selv at det var Ankertorvet Raskolnikov krysset da han var på vei for å myrde pantelånersken i huset på andre siden av brua. Og fremdeles tror jeg kanskje med en annen del av meg - tross bedre innsikt - at det er litt tvilsomt med sjelen til de menneskene som haster opp og ned på Karl Johan. De kjenner ikke den gamle landsens julen.

Men til og med de av dere som var så uheldige å bli født i en by, har vært med på endel gamle juleskikker. Hold fast ved dem. De skikkene fører oss, som om vi ble leiet av en usynlig hånd, tilbake til en tid da verden var større og merkeligere enn den er nå. Til og med risengrøten, lutefisken og ribbesteken kan hjelpe oss et stykke av den veien. □

«Italienerne vil like Sigurd Hoel!»

Randi fra Sand er professor i Italia

— Sigurd Hoel fortjener en stor plass i norsk litteraturhistorie. Han var ufattelig produktiv og ble regnet som en av de mest beleste og best orienterte personer i sin samtid, sier Randi Langen Moen.

Randi fra Sand er professor i skandinavisk litteratur ved universitetet i Bologna. Hun har en spesiell forkjærlighet for sin berømte forfatter-sambygding og arbeider med et bokmanuskript om Hoels forfatterskap der forholdet til hjembygda blir viet spesiell oppmerksomhet.

Satte Nord-Odal på verdenskartet

— Hoel satte Nord-Odal på det litterære verdenskartet. Han var både realist og romantiker. Den realistiske delen av hans forfatterskap er først og fremst knyttet til bymiljøet, mens vi i bøkene med motiv fra hjembygda ser tydelige trekk av litterær romantikk, slik som bred naturskildring og tilknytning til folkelige tradisjoner. Jeg synes nok at det beste han har skrevet bygger nettopp på stoff og motivkrets fra Nord-Odal, sier Randi.

— Han var ganske krass i sine skildringer av hjembygda?

— Det er med Hoel som med andre skapere av stor kunst: de er best når de skildrer de svakene sidene av menneskene. Men han kunne kanskje også poengtert noen av de mer positive

sidene. Nå må han ikke oppfattes som en negativ forfatter. Det er spesielt verd å legge merke til at han er ganske humoristisk i skildringene sine. Bar-

Randi L. Moen skal presentere Sigurd Hoels forfatterskap for italienerne.

neopplevelsene satt sterkt i ham; eventyrene og historiene han leste. Skogen, Storsjøen og årstidene satte sitt preg på hans verk.

Randi trekker spesielt fram skildringen av Embret i «Veien til verdens ende». Han levde i følge Hoel selv i den nordiske middelalder. Men det er et følsomt tegnet bilde Hoel gir av sin første voksne læremester og kamerat. Folk flest vegret seg mot alt fremmed som trengte seg inn. Å være annerledes var synd.

— Hoel har villet bevare myter, dufter og smak av den gamle tiden, slik han skrev i et brev til forlaget sitt angående utgivelsen av Trollringen. Jeg tror ikke Odalen skilte seg vesent-

lig fra andre bygder i den tiden Hoel skildrer. I dag oppleves bygde-Norge vesentlig forskjellig fra det Hoel gjorde. Bygdene er blitt mer åpne; se bare hva som har skjedd med Nord-Odal de siste 20-30 årene, sier hun.

Til Bologna i 1969

Universitetet i Bologna er det eldste i Europa og kan føre sin historie helt tilbake til år 1087. I dag har det 80.000 studenter. Randi kom hit første gang i 1969 som sendelektor for å holde kurs i norsk og gammalnorsk. Hun hadde året før tatt magistergraden i litteraturvitenskap ved universitetet i Oslo. Et studieopphold på halvannet år i Roma med italiensk stats-stipend hadde

Bologna er en vakker by med 500.000 innbyggere. På dette bildet skimtes blant annet byens to kjennemerker: de skjeve tårnene som er henholdsvis 53 og 91 meter høye.

tidligere forsterket hennes interesse for Italia og italiensk litteratur.

Randi var for øvrig den første akademiker i Norge som spesialiserte seg på italiensk litteratur. I 1971 fikk hun et professorat i skandinavisk litteratur i Bologna. I en del år har hun også samtidig undervist i Milano og Roma med pendling til stillingen i Bologna. Hun har også hatt forelesninger på konferanser ved universitetene i Pisa, Torino, Firenze, Seattle i USA, Göteborg, Stockholm, Helsinki, Zürich, Trondheim og Oslo.

Hun har 35 elever i Bologna og forbereder nå et større internasjonalt seminar som skal holdes om nordisk litteratur, språk og malerkunst i Bologna til våren. I vinter skal hun blant annet holde kurs om Sigurd Hoels forfatterskap for studentene sine.

— Jeg er sikker på at han vil bli populær i Italia, og jeg håper at det om ikke lenge skal bli mulig å få utgitt «Veien til verdens ende» og helst også «Prinsessen på Glassberget» og «Trollringen» på italiensk, sier Randi.

Italiernerne mer intensive

— Hva er den største forskjellen mellom nordodølinger og italienere?

— Den er ikke så stor som du kanskje tror! Italiernerne, og da tenker jeg først og fremst på norditalienere, har en stor intensitet, på godt og vondt. Humøret skifter raskt fra glede til tårer. De tør satse og leve ut sine muligheter. Dessuten har de en meget høy arbeidsmoral. Jeg synes at odalslynnnet også kan være sprudlende, ikke minst i sosiale sammenkomster. Slagferdigheten har odølingen felles med italieneren. Både blant venner i festlig

lag og fra disken i butikken hass far har jeg stort sett bare opplevd blide folk her i Nord-Odal.

Selv om Randi flyttet ut for å få sin utdannelse tidlig i 60-årene, har hun holdt god kontakt med hjembygda. Mens faren Angeir drev sin forretning, var hun å finne bak disken i feriene. Nå besøker hun sine foreldre så ofte hun kan, og odalsdialekten er fremdeles intakt.

— Jeg føler at jeg aldri har hatt begge beina utenfor bygda, bare det ene. Det er bestandig godt å komme hematt! □

Randi i professordrakten, som bare brukes ved høytidelige anledninger.

Noen minner fra Torpet

Lengst nord i Knapper, 6-7 kilometer nord for Skyrudsaga og nesten på delet mot Romedal, ligger Torpet, eller Sigfrids-torpet som det ble kalt tidligere.

Det var finner som slo seg ned her til å begynne med, tilbake på 1600-tallet en gang. Den første vi kjenner navnet på er Erik Larsen som kom hit fra Tannsjøen i Hof, men før ham hadde det nok også vært finner her, for stedet blir i 1686 kalt for «det gamle finnetorp». Seinere kom det andre; Sigfred Eskillsen (som ga navn til stedet) og etter ham Daniel Olsen. Torpet ble tidlig delt i to bruk; øvre og nedre.

Gina Torpet ble født i Nedre Torpet, men som voksen flyttet hun ned i bygda, til et hus nær Holtgård i Knapper. 75 år gammel var hun tilbake her på besøk og hun skreiv da ned noen minner fra sin barndom og ungdom.

Her i Torpet (før Sigfridstorpet) blevei lita tulle født 1892. Jormora bodde i Sand og kjørevei var her ikke, men hushjelpa vår greide alt, og jeg var frisk og kvik. På mor og fars sterke armer blev jeg båret til bygden og videre kjørt til Mo kirke og døpt 30/10 samme år.

Som skogshøspen for Egeberg måtte far nesten daglig gå i skogen og mor stelte alt hjemme. Ja de arbeidet og slet for livets opphold og skolegang os skaffe og de vilde så gjerne lære os livet ret at leve.

Berthe (storesøster) fik bare 7 år sammen med os leve, men Marthe, jeg og barna i Øvre Torpet var ofte sammen, og vi lo og havde morro om

lekene ikke var mange og fine, fjøs bygde vi av småstein, kongler til dyr, drikkekar af istykkerslåtte kopper og deri låg av gress og vand.

Med tiden blev forandringer: Telefon, seprator, kjørevei, slåmaskin og rakerive lettet levestanden, men likevel måtte arbeidstrøia på, yste ost og kjerne smør, stelle hus og dyr og jord. Etter fars død 1926 måtte jeg overta ansvar for hesten, som blev min beste dyreven, og jeg ville den jo vel. På den tid ingen storplog brøited vei på kryss og tvers og i snefulde vintre tenkte nok sammen Brunen, Blakken og jeg: uf for en bygdevei, men alt gik så godt og minnerne kjære som aldrig forsvinner.

1938 kom opbruddsdagen og vi flyttet til bygda.

Idag er 75 år forbi og tur til Torpet det blev, og jeg atter sier farvel til hus og storskog, stein og jord og fin utsikt med masse gode minner. Snart plantet ungsog sjuler Torpet i sin fine prakt og hver en arbeidsdag som her er nedlagt.»

11/9-1967, Gina Torpet

Gina Torpet døde i 1975. Etter at Thea og Marthe flyttet, bodde Thea og Harald Fossum i Nedre Torpet til i 1955. I Øvre Torpet bodde det folk til ca. 1947. Ole Fallet var den siste der. Etter han hadde Harald Fossum begge brukene.

I en periode var Torpet et populært utfartssted vinterstid, men også den tida er forbi, og stedets framtid er i dag uviss. □

Dette bildet av Gina Torpet tok Harald Rogstad i 1962.

Omgangsskole i Torpet ca. 1906. Bildet viser lærerinne Marte Rovelstad sammen med Einar (bakerst), Gudrun, Gina, Anne, Marte, Thea og Gunnar.

Fløterminner...

Gamlehuset i Storbråten, lengst nord i Austvatn, ble revet for to-tre år siden. Under oppryddingsarbeidet dukket det opp et sirlig skrevet manuskript signert O.S. Bak denne signaturen antar vi at Ole Storbråten skjuler seg. Han ble født i 1843, kjøpte Storbråten i 1883 og døde i 1927. Han var blant annet fløterbas i Austvassåa, og fortellingen skildrer miljøet omkring fløtingen der. Men elvene, sjøene, myrene, naturen osv. er slik at gamle skogsfolk sikkert kjenner seg igjen og kan overføre historien til sitt eget miljø. Vi tror historien ble skrevet omkring 1920 etter at Ole var ferdig som aktiv fløter. På denne måten opplevet han fløtermiljøet og naturen i tankene på nytt....

Det er vårkveld. En lett skumring legger seg over de store skogvidder mellom Solør og Odal. Suset fra de mange bekker og åer stiger fram i den stille kveld.

Storskogen har ristet av seg vinsøvnens og er våknet opp til nytt liv, og all dens natur har gått igang med sitt årlige fornyelsens skaperverk. Aldri vil man som en slik kveld føle naturens nærhet, eller seg selv i pakt med den; hvis man bare gir seg tid til å ta imot de inntrykk den har å gi.

Ved Gransjøkulpen ligger et lag av våte fløtere rundt to nyinger. De har landrensket Nøkelvannsåa i dag, og det blev sein kveld før siste stokken fløt ut i sjøen. Men nå er Nøkelvannsåa med sine lange stillfløyter og vridne bakevjer endelig rein for tømmer, og fløterne kan ta en rast etter en økt på flere timer, ofte i isvann til langt opp på livet.

De har nettopp spist og vridd van-net ut av strømper og bukselår, nå sitter karene rundt nyingene og prater om de forskjellige episoder under

dagens fløtning. En av de eldre fløterne blander seg lite inn i praten mellom de andre. Av og til tar han en tur ned til sjøkanten og ser utover tømmeret som driver utfor åmunningen. Det er fløterbasen.

På høire side er det en bom lagt tvers over den smale sjøen, slik at tømmeret i tilfelle sønnavær ikke driver nordover og inn i Gransjørenna.

På venstre side, omtrent midt i mellom østre og vestre strandbredd, ligger en fløttmyr (hengemyr) og stenger, så tømmeret må presses i gjennom de smale sundene på begge sider for å komme ut i selve Gransjøen og på veg framover til fløterdammen som ligger i søenden. Det er vestre avløpet som blir mest benyttet, fordi nesten alt tømmeret legger seg mot vestre strandbredden.

Myra er til stor ergrelse og er årsaken til mye arbeid og slit for fløteren. De som er beordret hit, kan bli gående i mange timer og dra tømmer og bom i myrsøkk og vann langt opp på leggene. Det hender også at en i nattens mulm

og mørke jumper ut i lumske høl til opp under buksebaken, og mange forbannelser er i slike netter lyst over både myra og tømmeret.

Fløterbasen har planen ferdig for nattens fløtning, det bare beror på om værgudene tillater gjennomførelsen. Det gjelder i løpet av natten, med en del av fløterne, å dra tømmeret i bom over sjøen og fram til dammen. Men dette lar seg ikke gjøre i motvær, det må helst være medvind eller stille.

En mild sønnavind utover dagen har stilnet av mot kvelden, og de første kalde gufs fra nord kruser vannflaten. Suset fra bekkene nord i Gransjølia høres sterkere i vinddraget.

Jo - en bør kunne regne med sjøvær (med vind) i natt, tenker basen. Han bestemmer seg for å gi ordre til de av fløterlaget som skal utføre oppgaven, og de som blir tatt ut bryter opp fra leirplassen og går i gang med sitt arbeid.

I Elgsjøset har også fløterne en tømmering liggende som i følge planen i natt skal føres fram til fløterdammen og legges inn til tappings, så at det i morgen kan fløtes både fra Elgsjøen og Gransjøen. Seks nye mann får beskjed om å dra nedover. Resten av fløterlaget begir seg til Gransjøkoa for å overnatte der.

Så er det bare to ulmende glohauger igjen på rasteplass

sen. En forskremt mus som hittil har holdt seg i bakgrunnen, kommer nå fram fra sitt skjul og begynner å fråtse i brødsmuler og fleskesvoler.

Nedover til Elgsjøen tar fløterne vegen om Nordgardsetra. Der er stille og rolig, ingen bjellelåt eller kuraut, og ingen seterjenter, bare de gamle seterhusene står der. På avstand ser de ut som skygger i tusmørket. Men setervangen har alt begynt å grønnes og bærer bud om en ny sommer.

En hare som holder på å spise kveldsmaten sin av den saftige groe, blir skremt av fløterne og forsvinner

Ole Storbråten da han gikk på underoffisersskolen i Fredrikshald.

gjennom et hull i skigarden og gjemmer seg under en bustete kraggran vestenfor vangen.

Fløterne er snart nede ved Elgsjøen, som er oppdemt til siste tomme, og vannet står innover alle myrer og langt inn i vikene. Kommet ned til sjøkan-ten, setter de fløterhakene i bakken, støer seg på skaftene og rådslår om hvordan arbeidet bør legges an på beste måte. En gammel fløterveteran som har vært med i årevis, er den selvskrevene bas for laget. De andre stiller seg avventende for å høre hans mening. Han ser med et vurderende kjennerblikk utover tømmeret, av og til drar han en brunbarket neve over det skarpskårne ansiktet, som han har for vane.

Først gjelder det å ringe tømmeret inn med bommen. Det kalles «å snurpe ringa». Bommen ligger på forsiden av tømmeret i en bue på skrå over vika fra øst til vest. Vestre landfestet er like ved åmunningen, mens østre festet er et par hundre meter lenger framme.

To mann tar en tømmerflåte og staker over åmunningen, løser bommen fra festet og tar den med på slep den samme vei tilbake. De fortsetter langs strandbredden til andre bomfestet er nådd. Her skjøtes endene sammen, og dermed er tømmeret ringet inn og ligger ferdig til å føres over sjøen med farkost som kalles «Flakatyllft». Den er satt sammen på samme måte som en flåte, men er mye større og virker ved hjelp av et vinnsplill, som sitter på en stolpe midt på «Flakatyllfta» på samme måte som en varpebåt men med den forskjell at drivkraften er manuell istedenfor motorer.

Men snurpinga tar sin tid. Vinddraget fra nord har satt tømmeret

i et sakte sig ut fra åmunningen, så det blir litt slarkebom til å begynne med. Men den er snart dratt inn, og bommen presser så tømmeret sammen fra alle kanter. Hakeskaftene står som spente buer for hvert tak. De andre fløterne går langs bredden og hugger tak med fløterhakene i flåten eller bommen og drar med, samtidig som de holder flåten inn til land. Det begynner å bli ganske mørkt, så det gjelder å bruke øynene godt.

Ettersom tømmeret presses mer og mer sammen, legger det seg hårdere inn mot stranden, men flåten klemmer seg veg med bommen på slep. Av og til stanger den seg fast i stener og gamle stubber, så er det bommen som henger fast, men framover går det, nærmere og nærmere det andre bomfestet.

Imens har to mann tatt båten og hentet «Flakatyflta», som står ved dammen mellom hver overfart, og med sjøkjetting festet den til bommen på forsiden av ringa. Så snart snurpinga er ferdig, kan overfarten ta sin begynnelse.

Først rulles trossa, et reip av hamp på flere favners lengde av vinnsplillet og kveiles opp i båten. Enden av trossa er fastsatt til vinnsplillet. Så setter en mann seg til årene mens en firer trossa ut i vannet ettersom den ros ut og ser etter at den ikke ugreier seg. Trossa er ikke så lang at det rennes til dammen med en gang, det må tas i flere skift. Først rennes det på en hengetjuv som ligger ute i sjøen. Den består av sammenlenkede tømmerstokker, så mange som det nødvendig for å nå bunnen, hvor de er ankret fast. I den enden som flyter i vannskorpen sitter en sjøkjetting, og til denne festes trossa. Snart er

karene i båten borte i mørket, en hører bare plasket av åretakene. Men de har tatt peiling på hengetjuven og finner den uten vanskelighet selv om det er ganske mørkt.

Så snart trossa er forsvarlig festet, lyder ropet «klart her» utover sjøen. Dette er signalet som mannskapet på «Flakatyflta» har ventet på, og de tar fatt i handspikerne, setter dem i brysthøgde inn mellom midtstolpen og spærene på vinnsplillet, en pekende ut i hvert av de fire verdenshjørner. Så tar de plass ved hver sin handspiker, og dansen rundt vinnsplillet tar til. Det er ingen behagelig dans, og den kan bli både slitsom og langvarig.

De første rundene går det lett, men ettersom trossa strammes, får man hele tømmermassen å dra på. Da går det straks tyngre. Fløterne tar spenntak med benene og presser hele kroppstyngden mot handspikerne. Bommen tar form som en snøplog med spissen mot «Flakatyflta». Bakover er den avrundet, og i denne sekken ligger hele tømmermassen. Etter hvert som trossa legger seg rundt vinnsplillet, settes tømmeret i et jamnt sig framover.

De to karene i båten tar en tur rundt ringa og undersøker om det under snurpinga kan ha glidd noen stokker under bommen og på den måten kan mistes ved overfarten.

Det er blitt kaldere utover kvelden og natten. Et tynt lag av is legger seg over båt og «Flakatyflta». Fløterne må være forsiktige skal et ufrivillig bad unngås, og vannet ser ikke noe innbydende ut på denne tid av døgnet.

Fingrene blir frosne og valne av å handtere trosse og kjetting i det kalde vannet, og ikke alle har vært så

omtenksomme å ta med votter. Det begynner å li fram i de små timer. Natten har hittil vært stille og rolig, bare suset fra bekkene høres i vinddraget.

Men nå drar skogens små musikanter i veg med overtyren til vårmorgenens festkonsert. Også storfugler tar så smått til med morgenspillet, først høres en og annen orrhane som sitter i en furutopp eller i et dalsøkk og sjokter og hisser seg opp til den forestående festen. Snart bruser orkesteret opp med hele sin fylde, og skogen som før på

natten har syntes helt utdødd, er nå full av sprudlende liv. Orrfuglene samler seg på en myrtange i vestkanten av sjøen, og her får fløterne gratis adgang til å overvære et skuespill med en storslagenhet og villskap som ingen teatersal kan framvise maken til.

Denne skogens kanskje vareste fugl ser ut til å ha mistet både syn og hørsel. Man kan godt skyte en midt inne i flokken, og de øvrige enser det ikke, kanskje en liten dempning på musikken for så å stige til de samme høyder som før. De spiler ut vinger og halefjør og

Ole og Berthe Mathea Storbråten på sine eldre dager. Gutten til venstre er sønnen Reinhart. Huset i Storbråten er nå flyttet til Odalstunet.

stepper att og fram, mot hverandre og fra hverandre, samtidig som de uavbrudt frambringer de buldrende strupelyder, som kan høres mange hundrede meter. Av og til ryker et par sammen i et vilt slagsmål.

Orrhønene er også med, men de holder seg i bakgrunden, hvor de kiler mellom myrtuene og kakler og egger opp spillet og kamphanene.

Etter hvert som natten blir lysere, avtar skuespillet på myrtangen. En og annen kommer liksom til seg selv igjen og forsvinner innover skogen. Og så er det stille og rolig på plassen, og det visne starrgraset fra ifjor er helt nedtrampet. Fjær og kanskje noen blodflekker markerer åstedet for den ville festen.

Tømmerringa begynner nå å nærme seg dammen. Fløterne har rodd ut trossa på nytt og tatt fatt på siste skiftet.

Karene er både slitne og trette, men marsjen rundt vinnspillet går i den samme jamne takten. De tar spenntak med benene og presser på, runde etter runde. Tømmeret følger med i bømmen. Endelig tar «Flakatylfra» land, og den slitsomme tur over Elgsjøen er endt for denne gang. Den gamle fløterveteran tar et siste oversyn over tømmeringa og forvisser seg om at den er lagt inn på beste måte. For sikkerhets skyld festes ringa med et landband på begge sider av damvika, slik at den, om vinden skulle friskne på utover morgenen, likevel ligger støtt og rolig.

Fløterne diskuterer litt om de skal tilbringe resten av natten i en koie som er i søenden av sjøen, eller om de skal slå seg ned på hvileplassen ved dammen. Der er en stor stein som tar av for

nordasnaget, og det er ikke første natten fløterne ligger på denne plassen. Det er ikke så mange timene til en ny arbeidsdag, så noen større søvn kan det ikke bli tale om. De bestemmer seg for å slå seg ned ved dammen.

En kraftig stokkild gjøres i stand, og kaffekjelen, stekepanna og eggedunken kommer fram. Snart fre-ser det av fleskepannekaka, «flesk-egg» som det heter blandt fløterne. Det er tradisjonell fløterkost, selv om en ikke ser det på hele året ellers. Etter maten kommer en røyk og koselig pratestund ved ilden, men snart gjør naturen sine krav gjeldende. Praten stilner av, og søvnen kryper umerkelig inn på slitne karer som dormer av rundt den døende stokkild. De fleste har funnet litt granbar og lagt seg på, men et par mann ligger på bare bakken. Den siden som vender mot de ulmende glør, er varm, og dampen stiger opp fra de våte klær som tørker på kroppen. På motsatte siden er bakken hvit av rim, av og til hutrer karene av frost alt imens de vender annenhver side inn mot glohaugen i halvsøvn.

Men over Sillerudsbergets skarpe konturer kaster den kommende sol sine første stråler, over den blinkende sjø og på de sovende fløtere, og varsler at en ny dag er i anmarsj.

Fra ovnsrøret på Gransjøkoa stiger en tynn stråle av røyk opp i den klare morgenluft.

Og ved fløterdammene på Gransjøen og Elgsjøen ligger tusenvis av tømmerstokker, ventende på at dammenes sluser skal åpnes, så de kan begi seg ut i en ny etappe på vegen mot foredlingsfabrikkene i de store industrisentra. □

Stemme i skogsødet

Du ærer ikke livet
ved å drepe et tre,
ved skånselsløst
og hogge det ned.

Ved å bære det inn
i stue og mas,
og dekke det til
med glitter og stas.

Du ærer ikke livet
med barnlig å synge:
Du grønne glitrende tre,

og siden kaste det
på søppeldynga
til spott og spe.

Jacob Lishaugen

51 somre på sætra

Morten Soløst er en av de få som fortsatt ligger på sætra om sommeren. 51 somre har Morten festet klåvån på bjellekua og ledet vei til Sandssetra, - fem-seks mjølkekuer og en del ungdyr har diltet etter. Hønene i ei fliskørj på ryggen. Om de trives, hønene?

— Ja, trevs, svarer Morten, nesten støtt,— egga kommer som haglskur!

Denne sommeren diltet også et lite, forsmådd kopplam med. Morten ga det omsorg og mjølk på flaske.

— Flaska er bra den, bare det er ta rette slaget på a'!

— Og det var det.

Høgt og fritt ligger Sandssetra nå. Utsikten kom nesten voldsomt på Morten for noen få år siden da all skogen forsvant nedafor.

— Det er jussom en er i bygda med det samme du lætter opp døra, sier han, smertelig klar over at det er et bedrag, han trasker vegen ner og oppatt mange, mange turer i løpet av sommeren.

Ensomt her oppe? — Det er itte mange da'er anne det er no'n.

Mortens rømme er viden kjent. Folk fra Eidsvoll og Odal'n vet veien.

— En sinda' var det tredve stikjer på

en dag. Det kan nesten bli før mie, mæn det ville væra kjett om det itte kom noen, au! Det var sant. (Mortens vis å understreke et utsagn på).

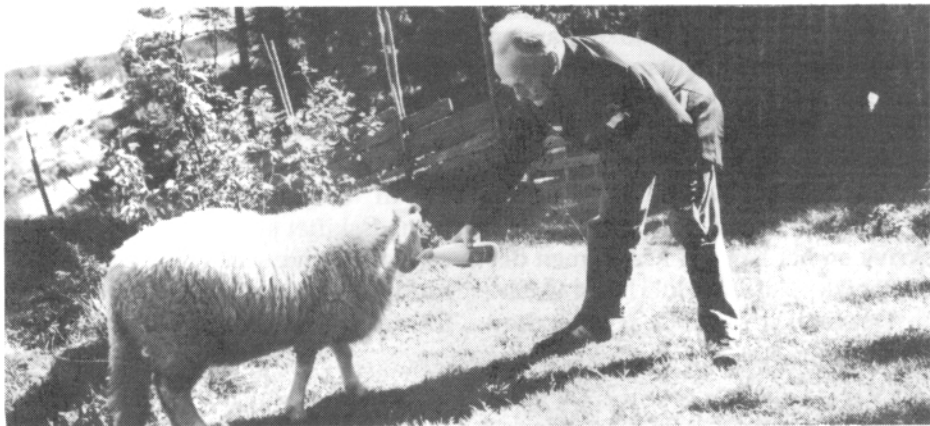
Sandssetra bærer preg av Mortens sans for å ha orden på tilværelsen; en vedstabel i hjørnet, så sirlig tilrettelagt at den burde kunne bli antatt som kunstverk på Høstutstillingen.

— Du veit hvor du har ting?

— Ho mor lærde oss støtt at vi skulle legge på plass så vi kunne hølle att aua og finne att det.

— Hva med framtida, skal du hit opp neste sommer?

— Du veit, je vil jo gjenne hit, så sant det går an, må'n legge tel hør gong, før det veit'n nesten itte før hæll han setter banda på døm og går, - da veit'n han er på god tur, iallfall. □

— Flaska er bra den, bære det er ta rette slaget på'a!

Mortens faste tilholdssted gjennom 51 somre.

Fra Knapper til EM og OL

Det er kanskje ikke så mange i bygda vår som husker idrettsjenta Marit Hemstad. Årlig deltar 300 løpere i Marit Hemstads minneløp, som blir arrangert fra Knapper skole. Mange i Knapper husker henne som person, men ikke som idrettsjente.

Det er litt av en opplevelse for en idrettsinteressert person å besøke Karsten Øiseth. Karsten var gift med Marit, og han har tatt vare på avisutklipp fra den tiden Marit dukket opp på stjernehimmelen som en idrettsutøver av verdensformat i 1946.

Egentlig hadde det vært mulig å skrive en hel bok om Marit, men det tillater ikke plassen i «Jul i Nord-Odal».

Det var ikke så vanlig at jenter drev

idrett den gangen. Marit konkurrerte derfor med guttene og gjorde seg selvsagt bemerket ved at hun slo de fleste.

For å gjøre en lang historie kort, medførte hennes talent at hun ble meldt på til et treningskurs i Oslo i månedsskiftet juli/august i 1946.

Her begynte snøballen å rulle. Marit hadde ikke vært på treningskurset lenge for de store avisoverskriftene kom i

Marit på startstreken under OL i Oslo 1952, hvor hun ble nummer 7 på 10 km.

Oslo-pressen. Vi har tillatt oss å «sakse» en artikkel fra den tiden.

17-årig norsk jente under verdensrekorden på 800 meter

Marit Hemstad fra Nord-Odal løp i går på 2.10 under full kontroll.

«Under et treningsstevne i friidrett som ble arrangert av Europamesterskapets damekomite på Jordal i går, løp den 17 år gamle Marit Hemstad fra N.Odal under den gjeldende verdensrekord på 800 meter. Hun vant lekende lett på tiden 2.10.0 og slo dermed Anna Larsson, Sverige, som har 2.12.0 på distansen. Resultatet vil naturligvis ikke bli anerkjent da det er satt under et treningsstevne.

Marit Hemstad er litt av et funn og et naturfenomen i likhet med sin distriktssøster Undis Blikken, som også overgikk mange av sine mannlige konkurrenter.

Først sent i går aftes fant vi henne på Ungdomsherberget på Olaf Ryes plass, umiddelbart etter at hun hadde vendt tilbake fra kretsmeisterskapet på Marienlyst, hvor hun deltok utenfor konkurranse og bl.a. vant kule med det pene resultatet 9.90. På 100 meter ble hun nr. 2.

Marit Hemstad, som er født 29. desember 1928, har en meget elegant, høyreist sprinterskikkelse og virker meget kraftig. Hun ser eldre ut enn hun egentlig er, og har bondejentas arbeidsnever. Hun har da heller aldri ligget på latsiden, idet hun driver en liten gård, Hemstad i N.Odal, sam-

men med sin bestemor. Hun har fra hun var ganske liten vært nødt til å ta sin tørn i gårdsarbeidet, og det fortelles at hun arbeider med jorda like godt som en voksen kar. Gården Hemstad er på 12 mål, før en ku og noen smådyr, forteller hun i Aftenpostens redaksjon sent i natt. Marit Hemstad er medlem av Mo IF.

Marit begynte først å interessere seg for konkurranseidrett i vinter, og deltok første gang i Nøklevannssrennet, hvor det var anmeldt ca. 200 deltagere, hvorav bare 5 kvinner. Hun vant helt overlegent i dameklassen, men ble også blant de 10 beste mannfolkene, som alle var drevne skogskarere og flinke skiløpere.

Marit med trekkspillet. Det var ikke bare i idretten hun hadde talenter!

Det var Ole Grinden som fikk henne til å delta i friidrett i sommer. Det viste seg snart at hun også her har en stor begavelse. På hjemmebane - en dårlig bygdebane - løp hun 800 meter på 2.16, og hun hadde også i flere andre øvelser meget respektable resultater. Under stevnet i Drammen i går løp hun 100 meter på 12.9 og seiret i kule på 9.90. I Bygdeguttens stevne løp hun 200 meter på 26.5.

Men hun har også deltatt i 1500 i sommer i et stevne i N.Odal, hvor hun var eneste kvinne, og her slo hun flere herrer på den dårlige banen. Her fikk hun notert tiden 4.56.

Marit Hemstad mener at hun skal forbedre sine resultater ytterligere i sommer. — Og det tror vi så gjerne.»

Dette medførte selvfølgelig at Marit kvalifiserte seg til Europamesterskapet i friidrett som ble arrangert i Oslo de siste dagene i august 1946. Den gangen sto ikke 800 meter på programmet for damer. Lengste distansen for damene var 200 meter.

Det skulle snart vise seg at Marit også var sprinter av verdensformat. Hun satte personlig rekord og norsk rekord i hver start i de innledende heatene. Hun startet med 26.5 i forsøket. I mellomheatet ble det ny rekord med tiden 25.7, hvilket kvalifiserte til finalen.

I Dagbladets referat fra finalen står det skrevet:

Sen start for Marit i finaleheatet.

«Men Marit kom ikke i gang fort nok. De drevne sprinterne føk ut av gropene, selv fikk hun ikke tempoet

opp før både Setsjenova, Jordan og Caurla var langt av gårde. Den siste hadde forøvrig en for snar start.

På langsiden tok Marit igjen, farten kom opp, og hun halte innpå en god del, men på de siste metrene da det gjelder fight for enhver pris, begynner hun å kikke på konkurrentene, og går over mål som nummer fire, med en tangering av rekorden hun satte i mellomheatet, nemlig 25.7.

Godt gjort likevel, og bifallet var stort. Det ble gratulasjoner i fleng, og en svær drueklase i nevene der hun sto og svaiet etter nervepåkjenningen og det harde løpet.»

Resultatlisten for 200 meter damer ble som følger:

1. Setsjenova, Sovjet	25.4
2. Jordan, Storbritannia	25.6
3. Caurla, Frankrike	25.6
4. Hemstad, Norge	25.7
5. Cheeseman, Storbritannia	25.8
6. Leyman, Sverige	26.2

Europamesterskapet i 1946 i Oslo var litt av en begivenhet. Idretten som alt annet var ennå i lykkerus p.g.a. freden. Dette var det første friidrettsmesterskapet siden før krigen. Finnene, som var mektig populære etter krigen, hevdet seg meget bra, noe som varmet publikum og verdenspressen.

Bislett var fylt til siste plass fra mesterskapets åpning til avslutning. Selv under forsøkene på formiddagen var tribunen fulle.

Tilbake til Marit. Hun fikk ingen ytterligere utvikling som friidrettsjente. Akillesproblemer satte en stopper for det. Hungikk i stedet over til å konkurrere på ski og var blant våre aller frem-

ste langrennsløpere. Hun deltok i OL i Oslo i 1952 og avsluttet sin karriere med en 4.plass på det norske laget på 4x5 km. stafett i VM i Falun i 1954.

Det er artig lesing å finne i Marits utklippsbok. Spesielt interessant er det å lese hva slags syn våre hovedstadsaviser hadde på damelangrenn fra 1948 og utover til 1952. I et referat fra Aftenposten den 24. februar 1951 står det blant annet:

«En veltrenet, spesialbygd jente kan lage en god figur i løypa, men de fleste mister kvinnens egentlige ansikt straks den fysiske påkjenningen blir stor. En kvinne er skapt for andre oppgaver enn en mann, hvilket gjenspeiler seg både fysisk og psykisk - og estetisk! En kvinnes utseende og tilstand f.eks. like etter et hardt langrenn bringer ikke akkurat tanken hen på det vi forbinder med kvinnelighet. Pustende og spyttende som en tømmerhogger, noen blodrøde, andre gråhvite i fjeset, de fleste med svære «måner» rundt øynene - nei - det er ikke akkurat det vi setter størst pris på! Og det var ikke bare våre piker som hadde et slikt utseende i går; nei, både de svenske og finske damene lå temmelig tett opptil.

En liten 20-årig finsk pike, tror det var Mirja Hietanen, som ble num-

mer to, var så kjørt at hun var glad for å få støtte av den overlykkelige finske lederen ved mål.

Jo, ja sann, alt for fosterlandet og seieren. Men hva med KVINNEN!?!»

Det går tross alt framover her i verden. Håper at vedkommende referent fikk anledning til å leve noen år og se utviklingen innen kvinneidretten. Jeg vil avslutte her med å fortelle at Marit døde altfor ung den 5. oktober 1971, bare 43 år gammel.

Du er hermed invitert til å delta i Marit Hemstads Minneløp i april måned 1991 og dermed være med og hedre ei stor idrettsjente! □

Marit var vant til tungt gårdsarbeid.

Tormod Sætre var krigsfange på Java

Historien om Tormod Sætres dramatiske opplevelser under 2. verdenskrig startet om våren 1938. Tormod var da nyutdannet offiser i Frelsesarmeen etter skolegang både ved krigsskolen i Oslo og ved den engelske krigsskolen på Denmark Hill. I slutten av mars 1938 pakker han kofferten og begir seg ut på den lange reisen fra Sætre i Nord-Odal til Java i Det Indiske Hav og et opphold som skulle komme til å vare i ni år.

Nå var ikke utenlandsturer fremmed for Tormod. I tillegg til oppholdet i England, hadde han vært med to sesonger på hvalfangst med overvintring på Sør-Georgia. Han var derfor godt rustet til en slik langtur.

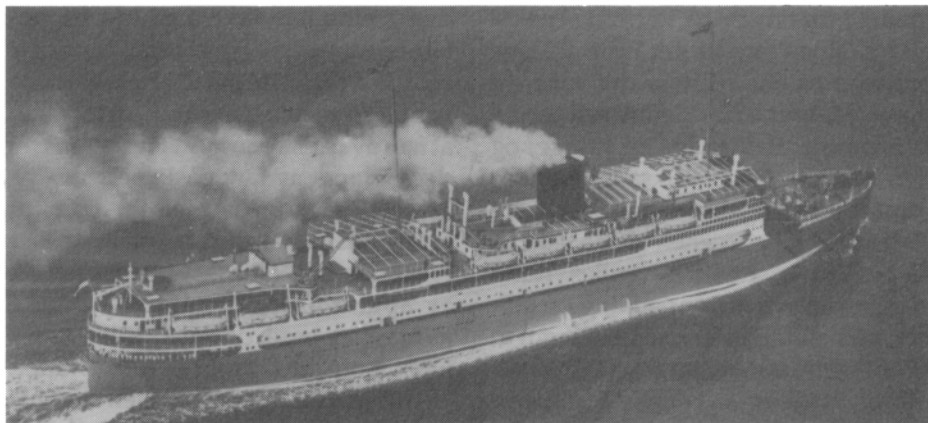
Turen startet med dampbåt fra Oslo til Kristiansand, og derfra videre til Rotterdam. Der gikk han ombord i DMS Baloeran, som skulle føre ham og de andre passasjerene til en havneby på Java. Det ble god tid til å bli kjent på dampskipet, som var oppkalt etter et høyt fjell på Java. De var innom mange havnebyer på veien nedover. Reisen gikk via England, gjennom Middelhavet og Suez-kanalen til Ceylon (nå Sri Lanka), Sumatra og Singapore før de etter fire uker var framme på Java.

I den første tiden i det fremmede landet arbeidet Tormod i en tiggerkoloni i byen Semarang. Her var det tiggere, uteliggere og syke, ofte hele familier, som Frelsesarmeen prøvde å hjelpe med pleie og stell. Tormod var i denne leiren snaut ett år før han ble overført

til Frelsesarmeens hovedkontor i Bading. Her var han bokholder inntil han av personlige årsaker sluttet som offiser. Han kom senere til byen Batavia hvor han fikk jobb som revisjonsassistent i et stort nederlandsk firma.

Tormod Sætre som nyutdannet frelses-soldat i 1938.

DMS Baloeran — skipet som førte Tormod Sætre til det som skulle bli et dramatisk opphold på Java.

I 1941 hærsette japanerne øya, og befolkningen på Java ble overrumplet. De japanske styrkene gikk i land på steder der ingen hadde ventet dem, slik at de nærmest kunne «spasere» inn til de største byene og ta kommandoen.

Det var heldigvis lite som skjedde med de utenlandske borgerne på Java de første to årene etter okkupasjonen. Men en dag i 1943 kom en ordre om at alle europeere på Java skulle interneres. Tormod måtte forlate arbeidsplassen sin og møte opp sammen med mange andre ved en interneringsleir i Batavia (Jakarta). Det var flere nordmenn som ble internert, i tillegg til belgiere, grekere og armenere. Tilsammen regner Tormod med at det måtte være omkring 10.000 mennesker der; misjonærer, forretningsfolk og sjømenn. Det var en annen leir for kvinner et annet sted på øya.

Interneringsleiren som den japanske hærmakten tok i bruk, var en gammel militærleir. Tormod forteller at forholdene for fangene nok var mye

verre i de tyske konsentrasjonsleirene. Men etter det han forteller om sine opplevelser, var forholdene helt på grensen av det mennesker kan tåle. De visste aldri om de noen gang ville bli frie mennesker igjen. Det er vanskelig å beskrive fangetiden i detalj, men noen episoder har brent seg særlig fast i Tormods hukommelse.

I hver av militærkasernene hvor de bodde, var det til en hver tid nøyaktig 100 mann. De lå i rekker på gulvet mot ytterveggene, tett i tett, men noen slags bastmatter som eneste underlag. I taket var det satt opp noen få, svake lyspærer. Selv om det varme, fuktige klimaet kunne være ubehagelig for de som var i leiren, var det noen som trivdes — det var lusa. Dette var en stor plage for alle mann. Det forekom aldri at alle lå på gulvet samtidig om natta. Stadig var det noen som måtte opp og prøve å klø vekk de verste plagene. Lusa var overalt — i bastmatta, på gulvet, i klærne og ellers alle tenkelige steder.

De små, plagsomme krypene satt

gjørne i linningen på kortbuksene de gikk i. Noen fant ut det hjalp å legge buksene på et sted hvor det var mye maur. Maurene fikk det travelt med å konsumere utallige lus og lusegg, og den heldige eier av buksa ble mindre utsatt for kløing den dagen.

Tidlig om morgenen ble de vekket. Da måtte bastmattene rulles inntil veggen. Så var det oppstilling og telling, uten nøling. Dersom noen kom ut av tellingen, som måtte skje på japansk, fikk en kamerat ordre om slå vedkommende.

Tormod sier at det verste med det to år lange fangeoppholdet var sulten. Fangene var sultne bestandig, og de ble magre og underernærte etter en tid. Dagsrasjonen besto av en liten kopp med ris, og litt suppe kokt på potetblader. Det var ikke rare kosten for mannfolk som skulle arbeide ute i varmen hele dagen. Arbeidet besto i setting og dyrking av søtpoteter, og de var ute på de enorme plantasjene hele dagen i den tildels sterke sola. Det ble utbetalt litt lønn for arbeidet, men den var nærmest symbolsk.

Noe som Tormod tjente bedre på, var ei gulltann han fikk trukket ut. Han solgte den for noen gylden.

I løpet av de to årene Tormod var i leiren, fikk han sende to hilsner hjem, begge gangene til jul. Fangene fikk hvert sitt postkort med ferdigtrykt tekst. De satte sine navn på kortene, som ble de eneste livstegnene de fikk sendt til familiene hjemme. De fikk ikke ta i mot brev, så Tormod fikk ikke vite hvordan det sto til i Nord-Odal før etter frigjøringen.

Etter hvert som tiden gikk, ble han svært avmagret og underernært. En

dag greide han ikke å gå inn fra potetplantasjen på egne bein. Han fikk sitte på ei drakjerre inn til leiren. Kreftene var i ferd med å ebbe ut. Han forteller at fem av hans venner fra Frelsesarmeen døde i løpet av fangenskapet.

Men så kom befrielsen. Etter at amerikanerne slapp atombombene over Hirshima og Nagasaki i begynnelsen av august 1945, løsnet det japanske jerngrepet også på Java. Etter to-tre uker kom det tropper av skotter, engelskmenn og indere. Men fred ble det ikke på Java. I stedet ble det revolusjon, og japanerne påtok seg da å beskytte sine tidligere fanger mot voldshandlinger fra indoneserne. Mange av fangene var mer utsatt under revolusjonsdagene enn under fangenskapet.

Men snart ble det roligere tider på Java, og mange forlot øya umiddelbart og reiste til Australia. Tormod ble igjen og gjenopptok arbeidet som revisor i samme firma som han arbeidet for tidligere.

En dag fikk han brev fra sin bror, som forteller at hans far var blitt syk. Tormod ble bedt om å komme hjem, og slik ble det. I midten av november 1947 forlot han Java.

Den 18. desember står han igjen hjemme i stua på Sætre, med travle juleforberedelser og høytid i lufta, fjernt fra forholdene han opplevde på den andre siden av kloden.

Nesten ti år var gått siden han dro. Mange harde opplevelser satt igjen i minnet, og tankene har gått til Java mang en gang etterpå. Tormod vendte aldri tilbake til Det Indiske Hav til nye eventyr. Familien og bygda bandt ham for sterkt. □

På gamle stier i Nord-Odal

Høsten 1948, da den syklende hjelpeprest stiftet bekjentskap ved veiene i Nord-Odal, kan nok ikke sammenlignes med veiene i dag. På vinterstid kunne det nok være litt hardt å sykle til Trøftskogen på gudstjeneste, men det var god trim.

Riktignok fortalte Sigrid Sandberg at hun mange ganger stod og holdt pusten da hun så hjelpepresten kom nedover gutua fra Fjellskolen så steina skvatt. Som oftest gikk det bra.

At det var ansatt hjelpeprest i Odalen var noe helt nytt, og vi fikk høre at det gikk melding helt til Amerika om det. Var det Ola eller «Lullull» Jensen som skrev til slektningene der borte på følgende måte: «Nå har sognepresten også fått seg «lauskær». Skogsfolka kjenner vel igjen uttrykket!

Hjelpepresten var de første årene lønnet av kommune og menighetsråd, og det var med litt blandede følelser en under gudstjenesten stod foran al-

— Vi er blitt en anseelig flokk etter hvert, sier «gamlepresten», Gunnar Nordset.

teret og tok i mot menighetens offer til ens egen lønn.

Og det hendte nok mer enn en gang at menighetsrådets kasserer beklaget at kassa var tom når jeg kom for å hente min lønn.

En stilte seg nok sjøl spørsmålet i blant: Har jeg gjort for dårlig jobb? Men så opplevde vi samtidig odølingenes enestående omsorg og gavmildhet i form av naturalier, og det var opplevelser vi aldri glemmer.

Å ja, det er mye som dukker opp av «glemselens hav» når vi tenker tilbake på våre 12 år i Nord-Odal. Ungdomsarbeidet på Lokalet i Garvik, konfirmantene. Husker dere forresten de gangene vi hadde fotballkamp mot arbeiderne på Skyrudssaga? Dere som var med — fortell meg hvem som vant! Det store «Historiske Opptoget» med «storhertug» Carsten Høeg som leder står også levende i minnet.

«Gamle-presten mimrer»

Mine utallige minner fra Nord-Odal knytter seg først og fremst til de mange enkeltpersoner. De fleste er borte i dag. Det fantes mange originaler i Odalen på den tiden. For de fleste av oss blir sannheten at vi «fødes som originaler, men dør som kopier».

Gamle Nils Lien glemmer jeg aldri. Han kom for å få en samtale med meg på kontoret hos Emmy Olsen, hvor jeg bodde før Solveig og jeg giftet oss. Senere syklet jeg flere ganger opp til ham. Han var alltid opptatt i skogen, og han kjente skogen mot Solør som sin egen lomme. Men etter et langt liv med tungt arbeide, mye slit og strev, var beina, særlig knærne helt utslitt.

Nå krabbet han omkring. Jeg tenker i mitt stille sinn at dersom han hadde levd i dag, ville han vært heldig som meg, som har fått nye «reservedeler» i begge hofter. En dag var det blitt så mye å om å gjøre for Nils å komme til Mo kirke. Og KJEMPEN kom! Og han ville til alters også. Men beina holdt ikke, så de siste metrene kom han på kne opp til alterringen. Og Nils holdt messe! Det så ut som om beina og smertene ikke hadde noe å si. Bare hjertet talte. Jeg glemmer aldri det strålende ansiktet! Da var det godt å være prest.

— Ælderdommen, sa du?

Har DU møtt en 105-åring? Jeg har. Det var en fest å møte Gulbrand Morterud, denne alderdommens ranke general. Med sin fantastiske hukommelse var han levende historie. Han husket tilbake til 4-årsalderen. Da Mokjerka ble bygget, fulgte han bestefaren sin dit bort. — Altertavlen ble skåret ut heme hos øss, og jeg var med da det ble gjort, fortalte han. Kirken ble som kjent innviet i 1864.

Allerede som 12-åring begynte han å være med faren sin i skogen. Og hva hadde han ikke opplevd i sitt lang liv? Hundreårsdagen i 1958 var jo en sensasjon. At tvillingbroren, Bernt, fortsatt levde i Amerika, forsterket jo ytterligere begivenheten. Det var gripende å høre telefonsamtalen mellom de to.

Vi pleide nemlig i 16 år å innlede julefeiringen oppe i Gamlestua på Morterud hos Gulbrand og Thea. Da startet vi på Gulbrands gebursdag den 20. desember. Da var det jul der allerede.

Vi smakte på rullen, sylta og lefsa. Å ja, julekakene manglet heller ikke. Det var høytid og fest som vi minnes med glede.

Medarbeider og skytebas

Ja, dere lurar vel følt nå. Han Per Klokke kunne «mer enn sitt Fadervår». Da jeg spurte ham hvordan jeg kunne få tak i tyrirøtter, sa han: — Detskal jeg lære deg.

Og så drog vi mot Skyrudssaga. Han hadde med «gubber» og et jernspett. Det var i oktober, så det var klaka alt sammen. Minusgradene hadde gjort godt arbeide før vi kom. Per tok fram gubbene og lunta. Med spettet

laget han høl under rota, la neri, festet lunta, fyrte og hoiet og skreik. — Nå må vi springe, sa han. Og dermed fant vi et brystvern.

Slik gikk det til at jeg «lærte faget» av'n Per, klokkeren min. Og vi tok mange turer på heia. Ja, oppunderåsen fra Austvatn forbi Trøseid og innover skogen mot Solør til Tjernsli, der han Mentz og ho Ingrid Berg, organisten min, bor. Mentz viste oss hvor vi best kunne finne tyrirot.

Jeg ble så opplært i «faget», så jeg kunne gå alene. Men til det måtte jeg ha attester, slik som skytebasen. Og jeg var heldig og klarte «eksamen». Lensmann Isak Hansen skrev ut «at-

Gudbrand Morterud på sin 100-årsdag i 1958.

tester» til meg slik at jeg kunne gå til rette vedkommende og kjøpe både gubber og lunte m.m.

Slik gikk det til at jeg fikk skaffet oss tyrirøtter. Og fest var det når Bernt og Dag Frode nærmet seg skolealder og fikk være med «spelet med tyrirota». Og langt ut i 1960-åra, etter at vi flyttet til Gjøvik, kom jeg igjen til Mentz og Ingrid og hentet fra tyrilageret som jeg hadde stablet opp på heia. Vi bodde da på Viken Folkehøgskole, og jeg tok bilen med tilhengeren og hentet tyrirot fra Mo i Nord-Odal. Og så ble det JUL igjen!

Mor Sæther

Dere har sikkert hørt om Mor Theresa, hun som tar seg av små og fattige i India. I Nord-Odal hadde vi et slikt menneske som tenkte spesielt på de

som trengte hjelp. Da jeg kom på mine sykkelturner rundt i Mo sogn, stakk jeg innom Knapper, på «butikken» der «Mor Sæther» bodde. Og da fikk jeg høre om noen som hadde det vondt, særlig de som hadde mistet noen av sine kjære, eller på annet vis trengte trøst og sjelesorg. Da sa hun: -- Du må gå dit, og et annet «ställe» må du itte glømme.

Og så fortalte hun meg hvor jeg skulle gå. Hun var selv et menneske med et stort hjerte. Hun tenkte mer på andre enn seg selv. Og det var det Jesus som har lært oss.

«Mor Sæther» var en sjelesørger for mange. Jeg glemmer aldri hennes omsorg for andre. Kunne vi bare lære av henne. Da tror jeg verden ville bli bedre. For her trengs folk med hjertelag. Det hadde Mor Sæther. Gud signe minnene....

«Mor Sæther», OlgaSæther (i midten) sammen med Emilie Myrvang (t.v.) og Sina Dalen. Bildet er tatt ca. 1930.

En minnekrans...

Det er vanskelig å stoppe når en først har begynt å «mimre». Det er så mange mennesker som passerer revy, og jeg ville gjerne bundet dem alle en vakker minnekrans.

Men, kjære venner, vit at dere lever i mitt hjerte i stor takknemlighet, enten det var dere jeg samarbeidet med i kirke og menighet, eller det var den enkelte jeg møtte rundt i skolekretsene.

Vi blir nok aldri ferdige med Odalen. Rent personlig betydde tiden der så mye for oss. Nygifte var vi, og våre tre sønner ble født der.

Ja, det var mens vi bodde på Fjellskolen. Der sa folk at det spøkte. Og i begynnelsen fikk vi ofte spørsmål om vi hadde sett eller hørt noe. Vi så ikke noe, men vi hørte mye!

«Tomhendte» var vi da vi startet i Odalen, men når dere ser på bildet, er vi blitt en anselig flokk som fortsatt vokser.

Og årene da! Hvor har det blitt av alle dem? Etter sju år på Viken Folkehøgskole, har vi bodd over 20 år i Modum. Solveig er fortsatt i skolen, men nå er hun vel begynt på sitt siste år der, enten hun vil eller ei. Og jeg fortsetter med vikariater så sant jeg kan stå på beina, og hjertet ikke slår seg helt «rebelsk».

Summa summarum: Vi har så uendelig mye å takke for! Vi har hatt et godt liv, ikke problemfritt, men rikt og spennende.

Og Guds løfter har holdt til i dag: «Se, jeg er med dere alle dager inntil verdens ende». Velsignet julehøytid til hver i sær. □

Gunnar Nordset under konfirmanntforberedelsene i 1952.

Husmannsfamilien på Bjertnes

«Vesti skoga», lengst vest i Nord-Odal, på grensen mot Eidsvoll, ble det midt i forrige århundre tatt opp en del husmannsplasser til gårdene Heer, Galterud, Løkker og Li. Plassene var ikke så mange, og de strakte seg over et stort område fra Tennungssaga i sør og nord til Bjertnes ved Bjerten. Det har også vært flere plasser lenger sør enn Tennungssaga, men de tilhørte gårder i Eidsvoll og Nes.

Husmannsplassene i dette skogsområdet var Tennungssaga, Masthaugen, Haugom, Hansmyra og Bjertnes. Det var også en finneboplass ved Murukollen sør for Tennungen. I tillegg var det mange setervanger fra både gammel og ny tid i dette øde skogsområdet.

Plassen Bjertnes under Li har det ikke vært lett å finne så mange opplysninger om, siden den bare var bebodd i ca. 15-16 år.

Våren 1865 var en stor nybyggerfamilie på flyttefot fra øst i bygda for å ta opp et hem av «rå rot» vest for sjøen Bjerten i Li skog. Nybrottsplassen for

Fjøsset i Bjertnes. Tomta er så vidt synlig i dag.

den tallrike familien lå høgt og fritt på et høgdedrag et kvarters gange fra Bjerten.

I dette området var det et husmannshem fra før; Haugom. Denne plassen lå en halvtimes gange sørøst for Bjerten. I nordøstlig retning for Bjertnes lå Sundsetra, et gammelt seterbruk under Løset.

Selv om plassen Haugom ikke lå altfor langt borte fra Bjertnes, var den nye familien ganske alene da de tok fatt på å bygge sitt framtidige hjem.

Hvem var de, og hvor kom de fra?

Nybrottsfamilien var Tosten Sørensen Norby, født på en husmannsplass under Holt (Holteie) den 5. august 1822. Han var sønn av Søren Tostensen Nestua-Trauten og Kari Olsdatter Huken. Kona var Kari Halvorsdatter Verket, født i Nordre Verket den 12. april 1824. Hun var datter av Halvor Larsen Verket og Marte Paulsdatter fra Kommisrud i Eidsvoll.

Tosten var 43 år og Kari 41 da flyttet til Bjertnes. Med på flyttelasset var Hans Severin, 12 år (født 10. mars 1853), Carl Martin 9 år (født 27. april 1856), Theodor, 6 år og Marie på 3 år. De hadde også med seg ei ku og ei geit. Senere på året var det ni geiter til på skogsplatsen.

Tosten og Kari hadde giftet seg i 1852 i Verket, så de hadde vært gift i mange år da de tok med seg ungeflokken og dyra og forlot bygda. De hadde bodd som innerster i Verket i ca. ti år, og der ble både Hans Severin, Carl Martin og Theodor født. Etter disse årene i Verket flyttet de til Tostens foreldre som da bodde i Nordby under Løset. Dit hadde Tostens foreldre flyttet da han var seks år gammel.

Søren og Kari var syke og gamle da ungfolket flyttet dit, og det var sikkert kjærkommen hjelp å få av dem, selv om den gamle tømmerstua i Nordby var liten og trang. Vi kan virkelig undres i dag hvordan det var plass til så mange i ei slik lita husmannsstue....

Noen måneder etter at de hadde flyttet til Nordby, ble det enda trangere: ei lita jenta, Marie, kom til verden i 1862. Tosten og familien bodde i Nordby i ca. 3 år før de flyttet vestover til Bjerten.

Like etter at de var kommet i gang oppe ved Bjertnes, kom det enda et tilskudd til familien. Da ble Søren født, slik at det nå var seks unger sammen med mor og far på nybrottsplatsen.

I dag kan en prøve å tenke seg livssituasjonen til en familie med en

Marie Langseth, f. Bjertnes, ble 95 år gammel.

ungeskokk fra noen måneder til 12 år i en øde skogsmark uten alt for mange hjelpemidler for ca. 125 år siden. Buskapen de hadde med seg fra bygda var nok helt livsnødvendig. De fikk nok ofte hjelp av søsken og andre slektninger den første tiden, inntil de første husene ble ferdigbygde.

Tosten var i den uvanlige situasjon at han ikke hadde husmannskontrakt på Lie, og vi vet at han noen år livberget seg som møbelsnekker. Han var sikkert på «gardom» nede i bygda i «ønno» og i «skoga» om vinteren. Men siden han ikke hadde husmannskontrakt, var en fri mann oppe på Bjertnes.

Det ble stadig flere hus på plassen, og det var nok en liten høgtidsstund for familien da det for første gang kom røyk fra pipa i tømmerstua. Senere ble det både låve og fjøs.

En dag et års tid etter at de kom til Bjertnes, kom det folk fra bygda for å hjelpe til med åkergraving. Ved dugurdstid retter mannfolkene ryggen og ser Kari komme nedover fra stua. Halvveis setter hun seg på en stubbe med hodet i hendene og gråter stille. Det viser seg at det ikke var matsmulua igjen på nybrottsplassen. Matskapet var tomt. Livet var virkelig vondt noen ganger, og det fikk Kari merke.

Men det ble ei råd. Tosten fikk med seg en kar og gikk til bygda for å skaffe mat. Det er sagt at han ikke hadde noe å betale med, men han hadde med seg ei god bør med mat da han kom hematt utpå ettermiddagen. Ingen gikk sultne fra Bjertnes den kvelden...

Tosten var en flink møbelsnekker. Han laget både «skattøll», pedestaller og store bord. Han hadde ei primitiv

oppgangssag som han måtte sage med for hånd. Det var et forferdelig slit å sage plank på den måten. Ennå i dag finnes det møbler som er laget av Tosten Bjertnes. Det er ikke «dusinvare», men fine, velgjorte møbler som fortsatt er i bruk etter over 100 år.

I 1875 hadde Tosten og Kari to kuer, en gris halve året og tolv geiter. Avlinga var to tønner lin. Det ser ikke ut til at det ble høstet verken poteter eller korn det året, hva nå årsaken var til det.

Nybyggerfamilien forlot plassen etter 15-16 års slit. De flyttet til Langsethhaugen like ved Langseth kirke i Eidsvoll. Da var de yngste ungene 16 og 19 år. De eldre søsknene hadde alt i noen år tatt seg arbeid både i Eidsvoll og nede i bygda i Odalen.

På denne tida herjet Amerika-feberen som verst. Carl Martin og Theodor hadde også hørt om mulighetene i det fjerne landet. Sommeren 1881 bestemte de seg. Theodor hadde i et par år gått i skredderlære og mente han kunne klare seg godt i Amerika. Den 19. august 1881 går de ombord i dampskipet Rollo i Kristiania.

Hver billett fra Kristiania til Chicago kostet 163 kroner og 55 øre. Carl Martin skrev seg ved utreisen inn som «ungkarl» og «husmannssønn», det er også skrevet «løsarbeider», alder 25 år. Theodor skrev seg inn som skredder, alder 22 år. Carl Martin hadde oppgitt 350 kroner i lommepenger ved utreisen, ingen annen bagasje var oppgitt.

I 1907, 26 år etter at han reiste, er han oppgitt som gardbruker i Storm i Sør-Dakota. Theodor ble etter ei tid i Chicago gift med Marie Sørensdatter Røne, og de fikk fire barn. Theodor

arbeidet som skredder i Chicago hele sitt liv, og han døde i 1942. Både han og Carl Martin brukte navnet Burtnes i Amerika.

Hans Severin, Marie og Søren var igjen i Norge. Hans Severin ble boende ved Langsethhaugen i mange år. Marie ble gift til familien Langseth på Hamar.

Søren, den yngste av søsknene, hadde ikke fått ro over seg etter at brødrene hans hadde forlatt Norge. Brødrene skrev mange brev og ville at Søren skulle komme etter, og slik ble det. Den 22. april 1887 reiser han sammen veien, og bestemmelsesstedet var Bristol i Sør-Dakota.

Vi vet i dag at det er mange etterkommere etter disse tre brødrene fra plas-

sen ved Bjerten. Noen av dem har også vært på besøk på Bjertnes og sett hvor forfedrene kom fra. De bruker fortsatt navnet Burtnes. Ellers er det etterkommere både på Hamar og i Kongsvinger.

Vi vet ikke så mye om hvordan det gikk med Tosten og Kari etter at de flyttet til Langseth. Kari hadde i alle år hatt problemer med øynene, og etter noen år ved Langseth ble hun helt blind. Det fortelles at hun en gang var på besøk i Verket. Til tross for at hun var blind, hadde hun med seg bønningen og strikket like godt.

I dag er det ikke mye igjen i Bjertnes. Husene ble en tid bruk som seterbruk fra Tønsaker i Eidsvoll, men etter en tid ble de stående tomme.

Amund Sandberg på Sand flyttet huset i Bjertnes ned til Sand før siste krig og er i dag første etasje i boligen han bygget opp. På tomta i Bjertnes ble det satt opp ei tømmerhytte. De andre husene datt ned og ble etter hvert brukt til brensel.

Når vi går rundt på Bjertnes en sensommerdag nå, over 100 år etter at nybrottsfamilien dro herfra, er det bare noen steiner igjen foran det som var bua.

Vi ser tomta etter fjøset og låven, og noen steinrøyser rundt omkring. En del av jordvegen er tilplantet, og det er mange hytter i nærheten. Der Kari så de sultne nybrottsfolka grave åker for over 120 år siden, har naturen tatt sitt tilbake.

Vi som lever i dag må ikke glemme det våre forfedre gjorde for å livberge seg på små nybrottsplasser langt til skogs. Uten dem hadde mye vært annerledes i dag. □

Søren Bjertnes reiste til Amerika i 1887. Her er han sammen med sin nevø Sophus på et bilde tatt i 1910.

Vinterbønn

Snø fra himlen —
la den falle
over ødeplassen
langt til skogs.

Over hustuft
og hvert minne
som av folkehånd
er gjort.

Hellige hver steinrøys
til et slitets alter
der svettedråper falt
og rugen sang
si håpets salme
om det dyre brød.

Snø fra himlen —
la den falle
over høyslaen
og jernplogen
som ruster bort
på ei bergehelle.
Legg et forsoningens skjær
over brønnslokket
og hver morken bordbit.
La minne lyse
som når mørket
tenner stjernene
en julekveld.

Kle de sture graner
i engledrakt,
og la ødeplassen hvile
i skogens mektige favntak.

Jacob Lishaugen

Odal Slektshistorielag

— hva er det?

Odal Slektshistorielag kan i 1991 feire 10-års jubileum, men fram til nå har laget kanskje ikke vært av de som har markert seg sterkest i kampen om å skaffe medlemmer.

Laget ble stiftet som en følge av et kurs om slektsgransking der Magnus Amdal var kursleder. Interessen for slektsgransking ser ut for å være økende og vi har fått ganske mange nye medlemmer i det siste.

Slektsgransking kan nok for mange høres kjedelig ut, men har du først fått interesse for røttene dine, så er du «fortapt». Det er ikke bare tørre fakta som fødselsår og dødsår som kan hentes fram fra arkiver og bygdebøker; det er ikke få som har fått seg en overraskelse både på den ene og andre måten når deres forfedres historie har blitt nøstet opp.

Det er bl.a. alle historier og fortellinger som «krydrer» de tørre fakta som gjør denne hobbyen så interes-

sant, men muntlige fortellinger blir dessverre altfor sjelden skrevet ned og skriftlige beretninger blir liggende i en eller annen skuff og samle støv. Derfor var det svært hyggelig at IL Mogutten og Sand IF innvitert oss til å delta i utgivelsen av dette heftet. Dermed fikk vi et puff i ryggen til å samle inn og skrive ned minner, fortellinger og historier og i tillegg få noe av det publisert.

Av våre øvrige arbeidsoppgaver, foruten gransking av egne slekter, må vi nevne at Nord-Odal kommune har gitt oss i oppdrag å korrigere og ajourføre gardshistoria for Nord-Odal. Det pussige er at mens mange klager på feil i bøkene er det foreløpig svært få som har meldt fra om hva feilene består i.

Så herved oppfordres alle som vet om feil eller mangler om å melde fra om dette snarest. Kontakt Bengt Ringvold, Ragnar Krogsrud, Bjørn O. Andersen, Roar Lishaugen, Hans Høiby eller Asgeir Østli. Kulturkontoret tar også imot beskjeder.

Skulle du være interessert i å finne ut mer om din egen slekt, eller om du er interessert i lokalhistorie generelt, så vil vi gjerne at du tar kontakt eller stikker innom på et av våre medlemsmøter. Vi har fast møtedag første torsdag i hver måned på Sagstua skole i Sand. Dessuten utgir vi et meldingsblad som foreløpig kommer ut fire ganger i året. □

I vårt kjære Nordmarka

Pendling er ikke et ukjent begrep for nordodølinger, og det er ikke så mange år siden en rekke ordølinger dro til Nordmarka på skogsarbeid.

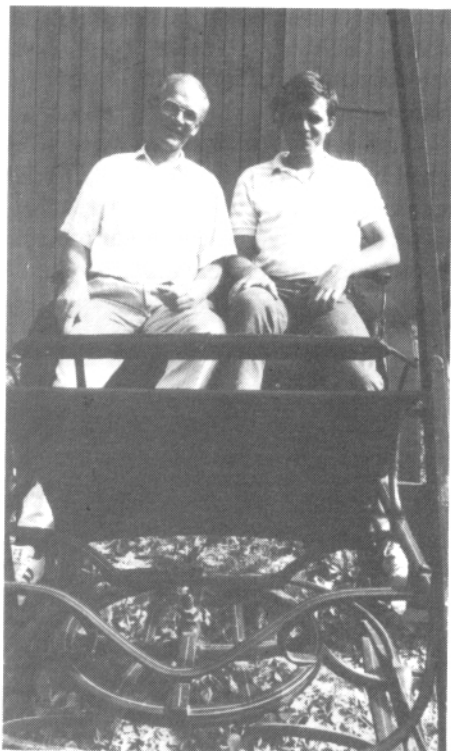
Sommeren 1990 satset Nord-Odal Rotary på en tur for tømmerhuggere, kjørere, veiarbeidere og andre Nordmarka-travere til kjente trakter i de store skog-områdene. Det ble et gjensyn der enkelte tok til tårene.

Når vi skriver tårer, er det ikke godt å vite om det var tårer av glede eller vemod. De aller fleste ga uttrykk for hvor moro det var å ferdes på disse traktene igjen, mens en og annen tenkte med gru på alt slitet den gang man var i aktivt skogsarbeid. Imidlertid var alle skjønt enige om Rotarys initiativ var glimrende, og turen likeså.

Nordmarka er omtrent like stort som hele Nord-Odal kommune, 430 kvadratkilometer mot Nord-Odals 500. Det var Ivar Bakke, som er både nord-marking og nordodøling, som hadde ideen til turen. Bakkes familie har vært forpaktere på Skjerven gård i Nordmarka i over 60 år, og Ivar Bakke er forpakter i dag. Skjerven var utgangs-

Gjensyn med gamle trakter for Vidar Håkenrud (t.v.), Henny Nordlund, Ole Nordlund og datteren Sissel Østli Fjeld.

— Velkommen til gards, sier Ivar Bakke og sønnen Jon Ivar.

punktet for turen rundt nesten hele marka-området, og det var mat både på uttur og ved «innkombst». Middagen var forøvrig medbrakt lapskaus fra Sinas kafe i Mo.

Kikut, Blankvannsbråten, Kobberhaugen - lyder navnene kjent? Riktig, du har hørt dem i forbindelse med radio- eller TV-overføringer fra 50-kilometeren i Holmenkollen. I disse områdene var det at nordodølinger slet for utkommet, både for seg selv og familien hjemme. En ukes opphold om gangen var det i alle fall, oftest en hel måned og kanskje enda mer mellom hver gang man kunne ta turen hjem.

Bjarne Myrer kunne fortelle om en tur med hesten da han skulle bruke den i skogen i Nordmarka. Turen tok tre døgn. Det var nok av minner om tunge og lange dager, men også minner om muntre kvelder i koia.

Det er liten tvil om at Nordmarka-perioden ikke bare var slit, men oppholdet ble også en levestil. Odølingene hadde noe felles; et rike de

Det ble trangt på tunet på Skjerven gård etter hvert som nordodølingene toget inn.

liksom var en viktigere del av enn noe annet. Faktisk fantes det folk fra Nord-Odal som likte seg så godt i de enorme skogområdene at de slo seg til der for godt.

Nordmarka har for øvrig sin egen sang, som Bjarne Larsbråten har skrevet teksten og som nordodølingen Klaus Ellingsrud har laget melodien til.

Larsbråten var guide på denne turen, mens Ellingsrud stilte opp med trekkspillet under middagen på Skjervan gård.

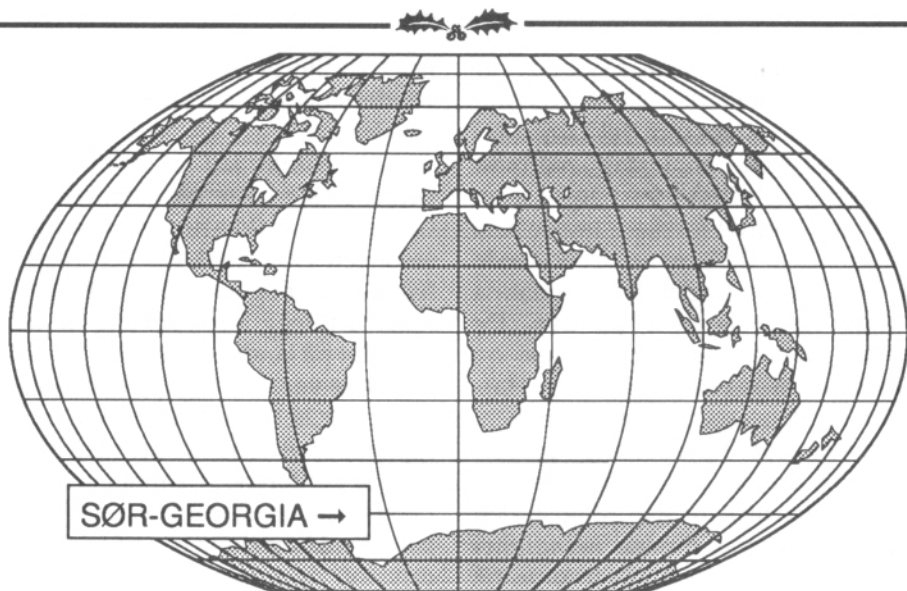
Første setningen i sangen lyder: «Det er til Nordmarka jeg lengter». Og det gjorde tydeligvis tidligere skogsarbeidere; det var over 100 som var med på turen i det strålende været. □

Bjarne Larsbråten hilser på en av de virkelige veteranene, tømmerfløteren Gudbrand Grinna, nær 82 år gammel.

Arne Åsen fra Mo (t.v.) ble Oslo-borger etter Nordmarka-livet. Han ersnekker av yrke og driver egen virksomhet. Her sammen med Bjarne Larsbråten.

Da nordodølinger langpendlet til Antarktis:

På hvalfangst i Sørisen

Brede Larsen (79) fra Austvatn er en som har opplevd mye. De aller fleste kjenner ham vel som mangeårig politiker og ivrig medlem i Norges Kommunistiske Parti, men også fra livet utenom politikken har Brede mye interessant å fortelle. Som yrkesaktiv har han vært både tømmerhugger, bygningsarbeider, lastebilsjåfør, tømmerfløter og småbruker. Ei tid var han også hvalfanger....

Det var om høsten 1929 at Brede mønstret på for første gang. En hvalfanger han traff i Oslo hadde fortalt at det stadig vekk hendte at noen av mannskapet uteble da båtene dro fra Tønsberg om høsten. Så Brede dro til Tønsberg på «måfå» og han fikk hyre på «Polarchief». Båten var registrert på en av de britiske kanaløyene, men kapteinen het Rolf Ursin-Smith og var gift med Marie Haug fra Bruvoll. I

årene rundt 1930 hyret Ursin-Smith mange nordodølinger til hvalfangstbåtene, noe som var svært kjærkomment i en tid med stor arbeidsledighet.

«Polarchief» var et hvalkokeri og tok i mot fangsten fra fem hvalbåter. Brede arbeidet i tanken til å begynne med, dvs. at han arbeidet med rengjøring og reparasjon av steamrør, en jobb som man ikke kunne ha hvis man var kresen av seg. Til rengjøringa ble

det brukt kaustisk soda, så jobben var heller ikke helt ufarlig. Under overvint-ringa arbeidet han som dekksmann.

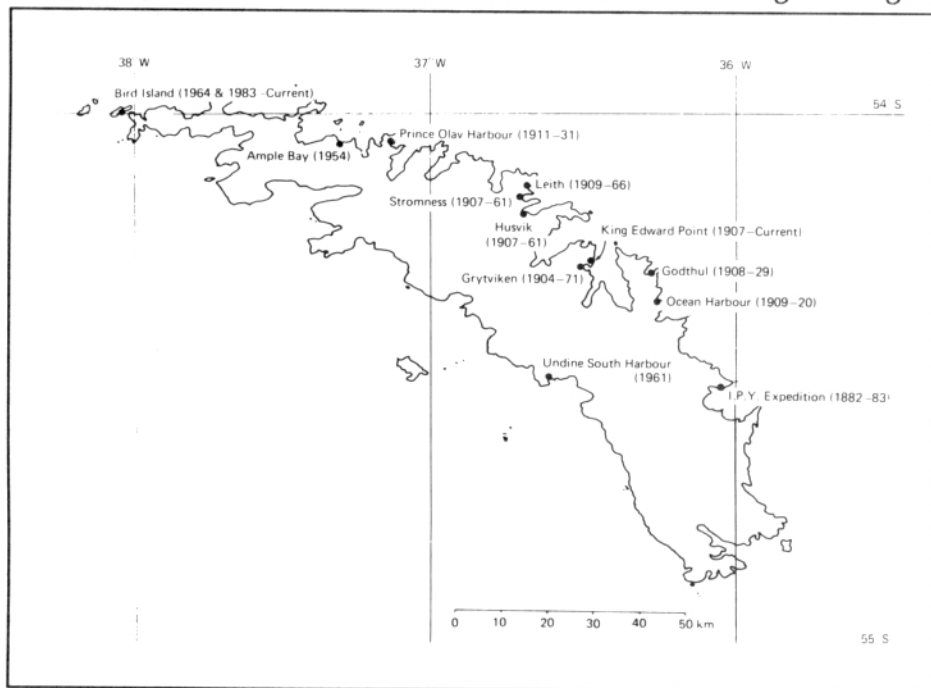
Sør-Georgia er i dag nærmest ubebodd; en britisk forskningsstasjon med en håndfull forskere utgjør hele befolkningen. Tidligere var det et yrende liv der; Norge, England og Argentina hadde faste stasjoner på øya. De norske stasjonene het Husvik og Strømmes, den britiske het Lith Har-bour og den argentinke Grytviken. Grytviken var «hovedstaden» på Sør-Georgia, for der bodde den britiske magistraten og hans stab. Magistraten var Sør-Georgias øverste myndighet og direkte underlagt guvernøren på Falklandsøyene. Nordmennene var i stort flertall forteller Brede, for sjøl om Lith og Grytviken var base for hen-

holdsvi Storbritania og Argentina, så var det stort sett nordmenn som arbei-det der.

Noe eksakt tall på hvor mange personer som var på eller ved Sør-Georgia har vi ikke funnet, men under sesongen 1930/1931 var det totalt 41 hvalkokerier og over 200 hvalbåter på feltet. I tillegg kommer alle de som arbeidet på landstasjonene.

Brede var som sagt på et hvalkok-eri, og de lå i isen hele sesongen, fra september til mars. Under hele denne tida var konturene av Dronning Mauds Land i Antarktis det eneste de så av land. Tankbåter kom ned på feltet med drivstoff og forsyninger mens andre kom ned og hentet olje fra kokeriet.

Arbeidet ombord var ikke ufarlig, og det var så som så med legedekningen.

Kart over Sør-Georgia og de mange overvintringsstasjonene.

Albatrossjakt. Til venstre ser vi Brede Larsen og Torgrim Smestad, mens Tormod Sætre er nummer to fra høyre.

I beste fall hadde de legestudenter om bord, disse tok hyre for å skaffe seg litt praksis. Den senere dr. Sandaker på Skarnes var f.eks. to perioder på feltet. Ellers har Brede blitt fortalt at Bjarne Delbekk også måtte trå til som doktor enkelte ganger, blant skal han engang ha operert for blindtarm.

De store ulykkene var odølingene forskånet for, men Gunnar Torp var nær ved å bli alvorlig kvestet da han falt ca. 12 meter ned i en tom oljetank. Han var særdeles heldig og brakk bare lårbeinet. Anordningen som ble brukt for å holde beinet i strekk var det forresten smeden på harpunverkstedet som lagde istand. Brede sjøl brakk ene leggen på to steder da en kølbutt falt over ham.

På sin første tur overvintret Brede på Sør-Georgia. De aller fleste dro hjem da fangstsesongen var over, men noen måtte være igjen for å ta vare på anleggene og forberede neste sesong.

Av nordodølingene minnes Brede at ihvertfall Arne Haagenrud, Torgrim Smestad, Tormod Sætre og Adolf Sørli foruten han sjøl overvintret.

Brede var med en tur opp til Falklandsøyene og Argentina for å proviantere. Han ble da fortalt at en stor del av befolkningen på Falklandsøyene besto av akterutseilte sjømenn og etterkommere av disse. Det hadde seg nemlig slik at for å få lov å forlate Falkland måtte du ha reisepenger sjøl og du måtte kunne bevise at du ikke skyldte penger. Når man så vet at det er noen få engelske adelsfamilier som eier omtrent all jord og alle forretninger på øya, kunne det være vanskelig å brødfø seg til neste båt kom, uten å måtte sette seg i gjeld. Og hadde man gjeld når båten kom, så fikk man jo ikke forlate øya....

Båten Brede var på lå «stand by» hele vinteren med «steamten opppe», dvs. at de hadde motoren igang for å

kunne komme raskt til unnsetning dersom f.eks. noen av båtene som lå fortøyd skulle slite seg i uværet. Den gikk i tillegg turer mellom de forskjellige stasjonene på øya. Om våren ble de hyret til å sanke pingvinegg for stasjonen i Lith Harbour.

Arbeidsoppgavene var ellers ganske begrensede om vinteren, det gikk mest i overhaling, ishakking og snømåking. Eneste kontakt med omverdenen var «tikka» eller telegrafene i Grytviken.

Med den sterkt reduserte bemanningen på landstasjonene og nesten ingen i båtene ble overvintringen en hard psykisk belastning for mange. Brede forteller at de måtte stenge inn kokken på overvintringsbåten en periode den vinteren; han klarte ikke ensomheten. Kokken kom senere til hektene igjen, men det gjorde ikke to gutter på landstasjonen som også ble stengt inne. De slo ned han som kom

med mat til dem og forsøkte å rømme. Det de tydeligvis ikke hadde tenkt på var at det ikke var noe sted å rømme til. De fant dem dagen etter; den ene hadde gått rett på sjøen, mens den andre ble funnet stivfrosset, stående rett opp og ned i ei snødrive.

Alle landstasjoner hadde sine gravplasser. I Grytviken var det også ei kirke (verdens sørligste), men mens Brede var der ble den kun brukt som lager. De fleste begravelsene måtte de klare sjøl, for Brede husker bare en eneste gang at det kom en sjømannsprest fra Rio på et kort besøk.

Sør-Georgia ligger på den sørlige halvkule slik at julefeiringa falt sammen med sommer og fangstsessong. Derfor var det heller ikke tid til noen særlig markering av høytiden. Det eneste var at det vanket litt ekstra mat og litt brennevin på selve julekvelden, ellers gikk arbeidet som vanlig.

Brede synes ikke det er noe rart om

Grytviken. På landtangen ligger hovedkvarteret til den engelske magistraten.

det gikk fort nedover med hvalbestanden. På den tida han var «ute» var det hvalfettet som hadde størst verdi. For å forhindre rovdrift ble det imidlertid forsøkt innført regler som gjorde det ulovlig å fange hval kun for spekkets skyld. Men dette var det ikke mange som tok hensyn til; man tok vare på hodet og spekket og kastet resten. En annen regel som sa at det var ulovlig ta hunnhval med unge ble derimot nøye etterlevd, ihvertfall av nordmennene, sier Brede.

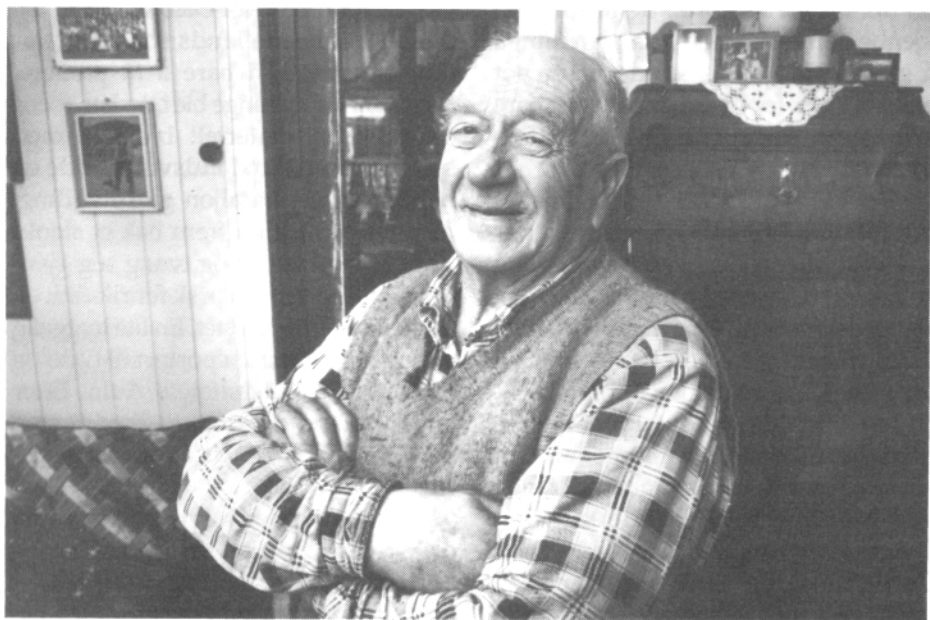
Brede har mange minner fra Sør-Ishavet både glade og mindre glade, men bilder er det smått med. Han mistet de fleste i en brann for en del år siden.

Kartet over Sør-Georgia kommer fra Hvalfangstmuseet i Sandefjord.

Vi har med hjelp fra Brede Larsen

og Tormod Sætre laget en liste med navn på nord-odølinger som var på hvalfangst i Sør-ishavet i åra omkring 1930. Vi har funnet 37 navn, men kan ikke garantere at vi har fått med alle:

Olav Finsrud, Arne Haagenrud, Bjarne Kirkemo, Håkon Skogstad, Torggrim Smestad, Edvin Bjørnstad, Fridtjof Knapper, Gunnar Engen, Anders Dalen, Gunnar Torp, Brede Larsen, Bjarne Delbekk, Erling Delbekk, Ole Rønning, Tormod Sætre, Per Sætre, Erling Sanderud, Harald Sanderud, Hans Skyrud, Sigurd Skyrud, Per Nilrud, Hans Sakrisneset, Adolf Sørli, Alf Ellefsrud, Søren Dagfinnrud, Sigmund Dagfinnrud, Magne Flo, Sverre Flo, Sigmund Føsker, Ole Granli, Reidar Ruud, Bjarne Rindal, Hans Rindal, Eugen Brattli, Arvid Viken, Lars Rudshaug og Håkon Bjørk. □

Brede Larsen har mange minner fra tiden i Sør-Ishavet.

50 år etter krigen — skal vi glemme?

Det har vel ikke gått så mange forbi at det i år er 50 år siden det tyske overfallet og at vi kom med i den 2. verdenskrig. Det hersker liten uenighet om at overfallet på Norge var et brutalt og uprovosert angrep på et nøytralt land, satt i scene på grunn av militærstrategisk tankegang. En sentralt spørsmål i den anledning er: Skal vi glemme? Det er Hans Haug-Ellingsrud som reiser spørsmålet i denne artikkelen, der han forteller fra sine opplevelser som fange på Grini under krigen.

Det er enkelte som hevder at etter et halvt århundrede må vi bli ferdig med krigen og okkupasjonstiden. Etter min oppfatning er svaret nei. De årene er en del av vår historie, og et folk må kjenne denne. Derved kan man unngå å gjøre feil igjen. Allerede nå er det generasjoner for hvem disse årene bare er historie. Årstallene 1940 og 1945 er like viktige som 1814 og 1905.

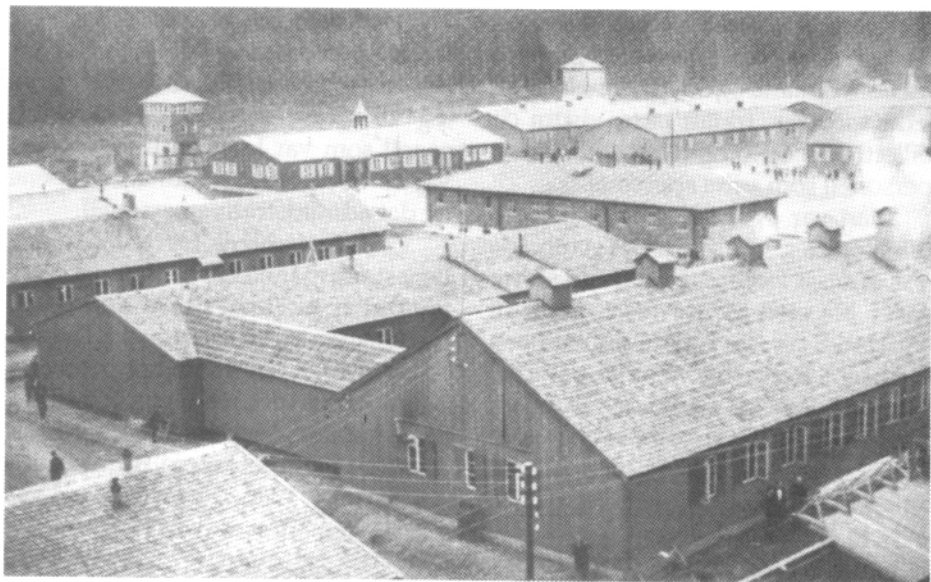
Det var et ordspråk som ble meget brukt under krigen: «En god tysker er en død tysker». Dette var selvfølgelig en følelsesbetonet oppfatning, påvirket av opplevelser og erfaringer i løpet av okkupasjonstiden. I det følgende vil jeg gjengi noe av det jeg opplevde.

Jeg kom tidlig i kontakt med tyskerne, for allerede om morgenen den 10. april ble min avdeling tatt til fange ved Morskogen. Vi hadde satt opp (improvisert) et motorisert batteri ved Gardermoen og var under transport nordover, med blant annet følgende ordre: «Om man møter biler med

fremmede lands soldater, skal man la dem passere og unngå strid.»

Det var den avdelingen som var blitt stoppet ved Midtskogen og som var på vei tilbake til Oslo vi møtte, og disse «fremmede lands soldater» var ikke interessert i bare å få passere. Sersjanter og meninge ble etterlatt, mens offiserer og materiell ble tatt med sydover. Ved Piro i Eidsvoll hadde en norsk infanteribataljon gått i stilling, men tyskerne gikk frem bak et skjold av norske offiserer og tvang seg gjennom stillingen. En norsk fenrik fikk en mitraljøsosalve i brystet. En lite hyggelig erfaring. Vi ble transportert til Oslo og internert i Universitetets Aula. Etter en uke ble vi overført til Fredriksten ved Halden, hvor vi var til midten av mai.

I aulaen og den første tiden på Fredriksten var vi under bevoktning av ordinært Wehrmachtpersonell. Såvel befal som mannskaper opptrådte korrekt og høflig, men det tok brått slutt

Litt av brakkebyen på Grini. (Foto fra boka «Grini», utgitt av Børrehaug & Remen, Oslo 1946)

da et kompani unge SS-soldater overtok. Disse oppførte seg direkte uforskammet og arrogant. Det var første gang jeg oppdaget at det var to slags tyskere.

De første okkupasjonsårene var det mest den tyske siviladministrasjon man kom i kontakt med. Det firmaet jeg var ansatt i - et skogkompleks i Solør og Nord-Odal - var sterkt avhengig av transport og tilgang på jernbanevogner. Det ble en evig kamp for å skaffe bensin, bil gummi og en jernbanevogn i ny og ne, for å kunne holde virksomheten i gang. Ting som ikke direkte dekket deres interesse hadde imidlertid liten velvilje overfor. Det ble til at man måtte skaffe seg f.eks. bensin på uortodokse måter. At dette kunne fått uanede konsekvenser, ble jeg først senere oppmerksom på.

Min egentlige kontakt med tyskere

av forskjellige kategorier fikk jeg etter at jeg ble arrestert i april 1943. En «Transportorganisasjon», som det ble kalt i Gestapos papirer, med røtter på Brandval Finnskog og forgreininger til Grue Finnskog, Brandval, Nord-Odal og Oslo ble rullet opp. I alt ble 14 mann arrestert. Alle fra Kongsvinger-distriktet ble samlet i Kongsvinger hjelpefengsel og forhørt av det stedlige Gestapo, som holdt til i Forbrukerforeningens gård. Det var noen harde forhør.

Etter en ukes tid ble vi overført til Møllergaten 19, og i slutten av mai ble vi kjørt til Grini.

Det var en helt ukjent verden som møtte meg ved arrestasjonen. Frihetsberøving, ingen rettsbeskyttelse, en jernhard disiplin og fullstendig prisgitt et system som var himmelvidt forskjellig fra det man hadde opplevd før. Mange år senere gjenkjente jeg

den samme følelsen av å være forlatt, da jeg som turist passerte grensen mellom Finland og Sovjet, innelåst i en jernbanevogn, fratatt pass, visum og billett hefte og omgitt av uniformert personell som stilte spørsmål.

Man var også fullstendig prisgitt tilfældigheter, selv om det på et område var et visst system. I de fleste større saker ble etter en tid noen sendt til Tyskland, og noe senere kunne noen bli frigitt. Resten ble værende på Grini, muligens for å kunne gjenoppta forhør i fall nye ting skulle dukke opp i ditt distrikt. Jeg hørte med til den siste kategorien og hadde ved freden noe over to års fangetid.

Det har ingen hensikt å beskrive fangeleiren Grini og livet der. Det har skjedd gjennom utallige bøker tidligere. Jeg vil rette søkelyset mot det personell som var knyttet til leiren. Det var to kategorier; vaktmannskapene og det administrative personell.

Vaktkompaniene, tre i tallet, hadde tjeneste en måned om gangen, og gjennom to år ble man nokså godt kjent med mange av mannskapene. Det var voksne karer, noen antagelig opp mot 50 år. Mange tilhørte det ordinære politi, men flere var innkalte sivilister som for eksempel lærere, transportarbeidere m.v. Et av deres gjøremål var å følge utekommandoer.

Utekommando sommeren 1944. Hans Haug-Ellingsrud står aller bakerst t.h..

Som nevnt ovenfor hørte jeg til de heldige som ikke ble sendt til Tyskland. Likeledes var jeg så heldig å bli deltager i flere utekommandoer. Under tysk kontroll var det fangenes eget administrasjonsapparat som fordelte jobbene, og hvor gode disse skulle være var avhengig av ansiennitet, det vil si fangetid.

Med de reservasjoner som fulgte med det faktum at de var vakter og vi var fanger, var mine erfaringer med vaktmannskapene stort sett positive. Bare noen ganske få var «farlige», de fleste var velvillig innstilt og overså ulovligheter, og noen var direkte hjelpsomme. De løp en stor personlig risiko ved å foreta seg noe som kunne kalles hjelp til fanger. På våren 1944 skjøt en vakt seg i et av vakttårnene, fordi han var knepet i fraternisering, og våren 1945 ble 30-40 sendt til Østfronten av samme grunn.

Som en kuriositet vil jeg nevne den vakten vi hadde på vår første arbeidsdag på Grini, den 29.mai 1943. Uerfarne som vi var, innledet vi en politisk diskusjon med mannen, og han avsluttet med følgende uttalelse: «Alle land har sine dårlige individer, vi har Hitler». Deretter snudde han seg og gikk litt unna gruppen.

Om ettermiddagen på frigjøringsdagen skulle vi til Oslo med matbilen og sto og ventet på vakten. Vi skulle forresten ned og levere et slakt til restauranten Ritz, som tyskerne hadde under hele krigen. Da kom den samme vakten ut av kompanibrakken og nærmest ropte mot oss: «Nå er er svineriet over!».

En annen vakt, som vi hadde hatt meget med oss på matbilen, tok en av

de siste dagene før frigjøringen opp av lommeboken to frigivelsesbevis. Han hadde selv sittet inne to ganger, men ikke som kriminell.

I årene etter krigen har jeg ofte husket på disse karene. Et fåtall av dem var nazister, og noen var åpenbart motstandere av systemet. Ved frigjøringen ble de uten videre hjemsendt.

Det administrative personell var helt annerledes mennesketyper. De var alle medlemmer av SS eller SD (Sicherheitsdienst). Deres personalia er gjengitt i Norsk Fangeleksikon, og det fremgår klart at de var «enkle» mennesker med liten eller ingen utdanning. De var imidlertid skolert gjennom sitt partimedlemskap.

Kommandanten var kaptein. Han forsøkte å vise en slags verdighet, men falt ofte gjennom på grunn av fyll. Det skapte frykt, men ingen respekt da han ravet rundt i leiren i skjorteermene og banket fanger med en lang ridepisk.

Nestkommanderende hadde grad tilsvarende fenrik. Han var en oppblåst blære, forfengelig og selvopptatt. Han likte å opptre under oppstillinger.

Sjefen for forvaltningen hadde høyeste underoffisersgrad og var nokså anonym for andre fanger enn de som arbeidet på hans kontor. Resten av personalet hadde grad tilsvarende korporal og visekorporal, pluss et par menige SS-karer. Sjefen for jordbruket var sivil.

Felles for alle var at de var store i egne øyne. I følge systemet var de forpliktet til å gjøre oppholdet for fangene så ubehagelig som mulig. Ikke slik å forstå at de løp rundt hele dagen for å finne grunnlag for trakassering,

men man kunne aldri føle seg trygg og man levde under et stadig press.

Etter frigjøringen fikk en forlagssjef i Oslo tillatelse til å foreta avhør av Grini-personalet, som da satt på Akershus. Han hadde hatt mange sammenstøt med spesielt Kuntze, og han hadde på forhånd de beste hensikter. Det viste seg imidlertid at de var så reduserte, så fullstendig slått ut, at de planlagte forhør ikke hadde noen interesse. Selv om Grini-tyskerne var plagsomme nok, var de jo rene amatører sammenlignet med «de store gutta». De var fangevoktere og løpegutter for Gestapo, og fortjener bare forakt.

Gjennom rettsoppgjøret er det dokumentert utallige eksempler på Gestapos overgrep, tortur, likvideringer og ufattelige domsavsigelser i Politiretten. Jeg vil nevne noen som vi hadde nær innpå oss og som ble sittende dypt inne i oss.

I juni 1943 ble en kommunal funksjonær fra Aker fremstilt for Politiretten anklaget for rasjoneringssvin del. Han fikk dødsdom og ble skutt. I likhet med mange andre hadde Aker forsyningsnemnd skaffet rasjoneringskort til Hjemmestyrkene og til personer som var i dekning, og det var selvfølgelig Gestapo klar over. Om den som i dette tilfellet ble dømt, var skyldig eller uskyldig, hadde mindre betydning. Det var en dom til skrekk og advarsel.

Et tyvetalls flyktninger som ble tatt på Vestlandet ble kjørt til Trandum og skutt. En nokså kjent forfatter fra etterkrigstiden var opprinnelig blant de som ble tatt. Han var imidlertid også involvert i en annen sak, og hans saksmappe var flyttet over til denne. Han unngikk dermed turen til Trandum,

og han ble friggitt julen 1944. Tilfeldighetenes lov....

I mai 1944 ble omkring 15 mann fra den såkalte «sørlandssaken» sendt i Politiretten, dømt til døden og skutt. Ingen av de som den mai kvelden sto under et vindu i hovedbygningen og tok i mot hilsninger til familiene, glemmer det. Morgen etter var det ingen bak vinduet.

Etter attentatet på Hitler i juli 1944, ble en håndfull fanger plukket ut. De ble skutt i steinbruddet like utenfor leiren.

Vår romkamerat Tormod hadde sittet i enecelle i 15 måneder. Den første tiden var han gjennom nattforhør sammenhengende i en måned. Omsider slapp han ut i leiren, og alt så lyst ut. Men så var det noe som gikk galt. I oktober 1944 ble han sammen med 7-8 andre fra Grini og et antall fra Møllergaten, alle fra samme sak, kjørt til Trandum via Victoria Terrasse. Tormod hadde sukkersyke. Norske leger forsøkte å redde ham ved å gi ham en overdose insulin, slik at han ble liggende i koma, men det var forgjeves.

Ovenfor skriver jeg «tilfeldighetenes lov....». Som regel virket denne i fangenes disfavør, men det hendte også det motsatte. Høsten 1944 trodde vi at vår sak var så gammel at den var avsluttet, og at vi bare måtte vente på freden for å bli fri. Men så ble fem stykker ropt opp for fremstilling for Politiretten. Denne var en politisk domstol og avsa hovedsaklig dødsdommer, så vi tok avskjed med våre venner. Hovedmannen i saken var sjøkaptein, og var høsten 1940 tvangsutskrevet til å føre en norsk båt i trossettransport på Nord-Norge. Båten forliste en vinternatt utenfor

Tromsø, og kapteinen reddet med sin livbåt 70 tyske militære. På denne tiden befant det seg 400.000 tyskere i Norge. En av disse hadde vært med i kapteinens livbåt og satt nå som en av meddommerne i retten. Dommen som ble avsagt er sikkert enestående i domstolens historie, idet de fem skulle tilbake til Grini «som frie fanger i leiren». Dette er ett av de få glade minner fra den tiden.

Okkupasjonstiden var harde år, og Gestapos virksomhet berørte på en eller annen måte de fleste. Men til tross for det som skjedde her, må man si at det var bagateller sammenlignet med det som foregikk i leirene i Tyskland og Polen.

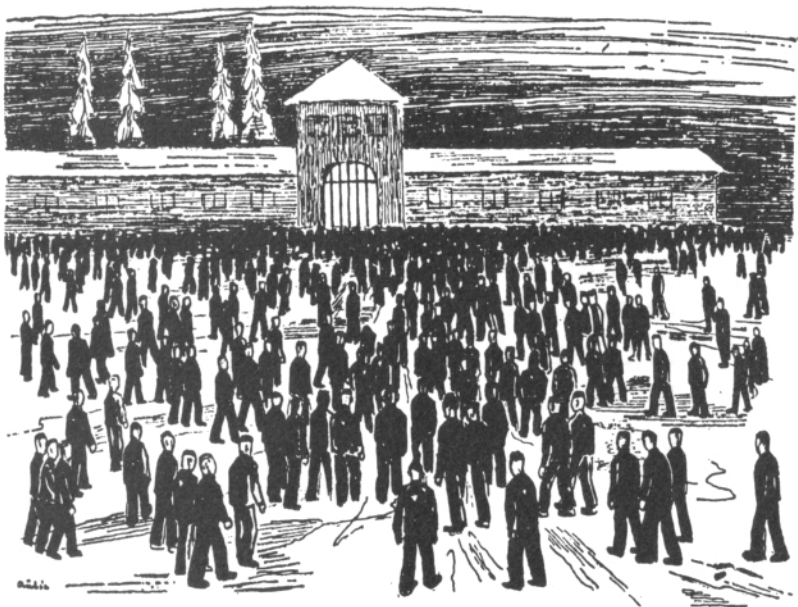
Når det hos oss dreide seg om tusener, var det der millioner som ble plaget, pint og tilintetgjort. Grusom-

hetene var av slike dimensjoner at det i dag er vanskelig å fatte det.

Og så melder det spørsmålet seg som jeg nevnte innledningsvis: Skal vi glemme?

Beretningen om Hitlertiden vil for alltid forbli et mørkt kapittel i Tysklands historie, men vi kan ikke i all fremtid fordømme et folk på grunn av fedrenes synder. Nye generasjoner er kommet til i løpet av 50 år, og disse kan ikke lastes for det som skjedde.

Men - en ting må vi aldri glemme: nazismens perverse ideologi og den bestialske måte den ble satt ut i livet på. At vi i ettertid er blitt kjent med at det er andre ideologier som var fullt på høyde med nazismen, er ingen unnskyldning. Det skjerper bare kravet til oss om å kjempe mot diktaturet, uansett farve. □

Kunstneren Reidar Aulie har laget denne tegningen, som ble publisert i Dagbladet i mai 1946.

Pensjonist

Min gjerning
er ikke å gjøre,
men være.
Ånde, puste.
Det er min
eneste ære.

Min gjerning
er ikke å kave,
men leve.
Det er den eneste
lønn jeg kan heve.

Min gjerning
er ikke å vokse,
men gløde.
Lik lauvet,
lik jordens
grøde.

Jacob Lishaugen

Gruver og skjerp i Nord-Odal

Ungdomsskolelærerne Kari Underthun og Ingegerd Tronbøl har de siste årene arbeidet med Nord-Odals bergverks-historie. I denne artikkelen forteller de litt av det de har funnet ut om våre skjulte rikdommer og hvordan de er utnyttet opp gjennom årene.

Allerede i middelalderen fantes litt gruvedrift i Norge. Men det var først på 1600-tallet at skjerpefeberen spredte seg for fullt fra Tyskland og hit. Å skjærpe vil si å lete etter mineralholdige malmer. Etter den tid har store deler av Norge blitt nøye undersøkt - gruver har blitt drevet og nedlagt.

Det vi ofte forbinder med gruver, er f.eks. de gamle sølvgruvene på Kongsberg som var i drift fra 1623 til 1957, og kobberkisgruvene på Røros hvor driften varte fra 1644 til 1977. På disse stedene har de bevart bergverks-historien.

Men hvorfor skal vi reise langveis for å oppleve bergverkshistorie? De færreste er klar over hvor mye interessant vi har på dette området i vår egen kommune.

I en geologisk periode for ca. 275 mill. år siden (permtida) var det jordskjelv og vulkanisme i Oslo-området. Da ble også jordskorpa i områdene rundt oppsprukket.

Fra Eidsvoll over til Nord-Odal, Åsnes og videre inn i Sverige helt til Väneren fikk vi et belte hvor de gamle bergartene sprakk, og smeltemasser trengte opp i sprekke (såkalte

sprekke-fyllinger). Disse smeltemas-sene som bestod av mye kvarts, førte flere steder med seg malmer.

Hvor i Nord-Odal finner vi så disse malmene og hva er det i dem? Gruver og skjerp finnes fra Austvatn i sør-øst

Kari Underthun og Ingegerd Tronbøl med noen av funnene de har gjort over hele Nord-Odal.

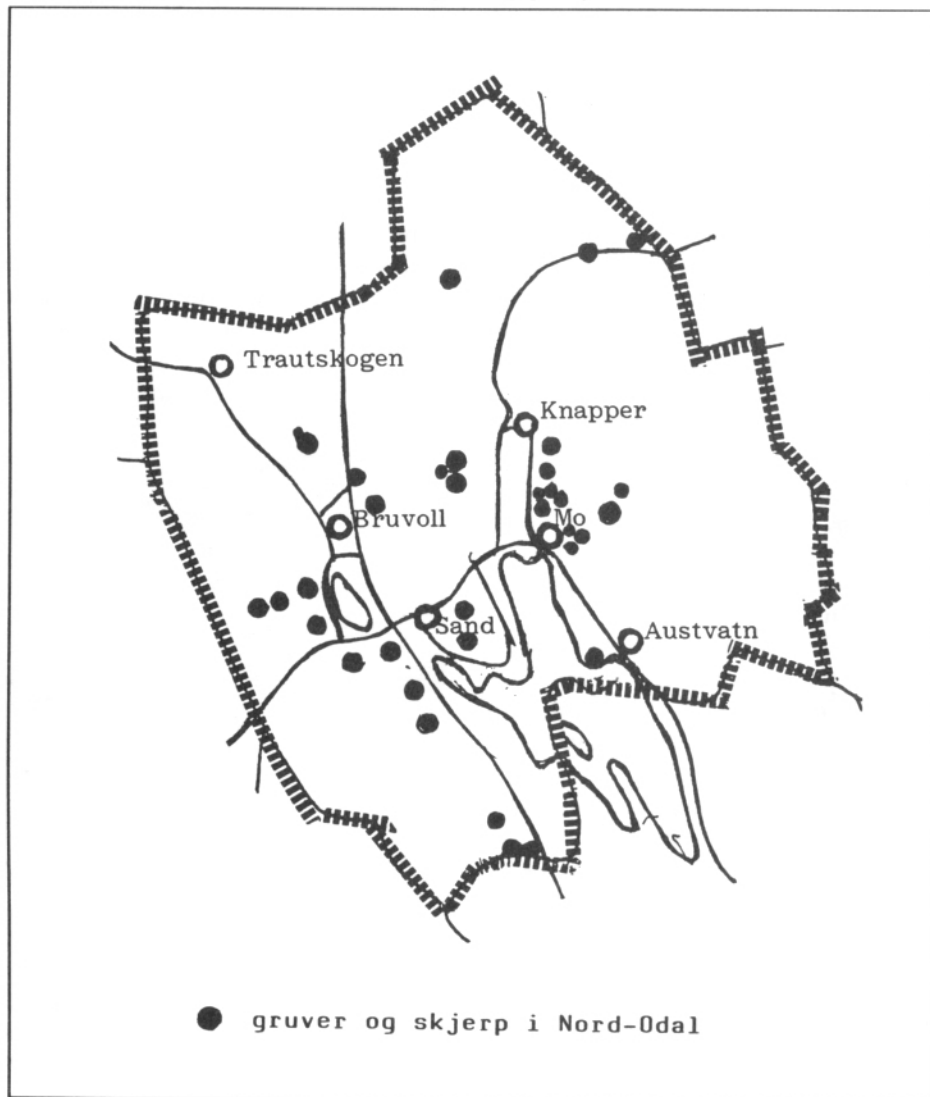

til Knapper i nord-øst, og fra Størjen i sør-vest til Trautskogen i nord-vest. Med skjerp menes et sted hvor det er lett etter malm. Det kan i dag ses som hull i berggrunnen med tipper (steinmasser som er tatt ut) rundt.

Skjering i Nord-Odal kom i gang rundt år 1700. Etter hvert kom berg-

menn fra både Tyskland og Sverige for å hjelpe til med utvinning og drift av de gruvene som kom i gang.

Vi har registrert 40 - 50 skjerp med både jernmalm, kobberkis og svovelkis. Men enda er det mange flere. I mange av hullene har folk prøvd på ny og på ny for å finne «den store skat-

ten», mens andre skjerp snart ble glemt og har siden forsvunnet mer eller mindre i terrenget. Ved vår leting har vi funnet mye fin malm i de «forlatte» skjerpene.

Ved å studere skjerpeprotokollen fra 1880 til 1920 har vi også kunnet registrere hvilke skjerp det har blitt søkt om skjerperettigheter for. For å få rett til å lete etter malm på annen manns grunn, måtte en sende en såkalt skjerpesøknad til lensmannen. Hvis en så ønsket å drive gruva, fikk en et mutingsbrev.

Jernmalm

Den største jernmalmgruva er Trautgruva som ble drevet fra 1770 til 1830. Her ble det funnet jernglans (hematitt). Dette viser seg som et grått metallisk skinnende mineral. Denne jernmalmen ble sendt til Odals Verk i Sør-Odal hvor den sammen med sjømalm fra Storsjøen ble brukt til f.eks. ovner.

Jernmalm fra både Føsker skog, Føskerseterkoia, Hanor, Heerberget og Skirshaugen er også sendt til Odals Verk.

Kobberkis og svovelkis

De fleste gravene og skjerpene inneholder kobberkis eller svovelkis (pyritt) eller en kombinasjon. Svovelkis kan nesten se ut som gull, men er mye hardere. Den har vært lite utnyttet. Kobberkisen har en mer rødgul farge og irrer lettere (blir grønn, blå o.l.)

De gravene vi med sikkerhet vet var i drift over en lengre periode, var Storgruva (Segen Gottes) og Antonetta i Fjell. Her startet driften i 1721 og varte antageligvis til 1761. Kobberk-

isen ble fraktet til Sand kobberverk, også kalt Det hellige treenighets kobberverk, hvor det dessuten kom malmer fra andre gruver utenfor Nord-Odal (Gullverket og Langåsen i Åsnes).

Kobberverket lå ved Sandsfossen (i nærheten av Sand kirke), og ved å grave i området er det mulig å finne slagg. Bortsett fra et opphold på flere år, var kobberverket i drift fra 1721 til ca. 1750. Etter den tid ble kobberkisen fra Nord-Odal fraktet til Gullverket.

Fra de titalls andre skjerpene ble også kobberkis kjørt til Sand. Av kobber- og svovelkisskjerp kan vi f.eks. nevne ved Holt i Bruvoll, Kvernhusfossen i Bruvoll, Sutterud i Størjen, Krattebøl hvor det også skal finnes blyglans, Bjørnstadhaugen, Føskerseterkoia, ved Tjernet, Stein gård, Østmoåsen, Rudsgrenda i Mo, Øyset i Knapper, Deldalen ved Hølsetra og Stømnersetra.

Gull i Nord-Odal?

Den store drømmen for alle skjerpere i dette området har vært å finne gull. Er dette så mulig i Nord-Odal?

Det ser dårlig ut foreløpig. Det har vært undersøkelser i gang, men det eneste man har funnet er mikroskopiske mengder i Antonetta i Fjell og i et skjerp ved Holt i Bruvoll.

Vi har funnet fram til de lokale gruver og skjerp ved hjelp av kjentfolk, gamle skjerpesøknader og NGU (Norges geologiske undersøkelser). Vi har utarbeidet egne opplegg om gruver og skjerp for skolene i Nord-Odal med lysbilder, kart, bergartsprøver o.l., og skrevet ned alt vi har kommet over som vi synes har interesse for ettertiden. □

Fjeld skole ca. 1920

1. rekke f.v.: Torbjørn Fjellmo, Kåre Vestby, Søren Eier, Oskar Smestad, Bjørn Jernberg, Osvald Nyborg, Kjell Fjellshagen, Arvid Berg, Amund Snekkerlien, Arne Haug, Ole Skolbekken, Magne Fjelland, Per Myrer, Egil Eier, Ivar Finstad.

2. rekke f.v.: Olav Finsrud, Kåre Stendal, Hans Vestby, Ivar Skolbekken, Per O. Myhrer, Hans Fjeld, Magnus Thoner, Bjarne Bråten, Arnolda Strand, Thora Strand, Olaug Rogstad, Magna Bryhn, Agnes Finsrud, Ågot Inngjerdingen.

3. rekke f.v.: Arve Dalen, Karen Leirvold, Mari Fjellshagen, Solveig Viksåsen, Jørand Dalen, Margrethe Rogstad, Brynhild Berg (lærer), Ellen Jernberg, Magnhild Fjeldmo, Astrid Tronsrud, Marie Tørhaugen, Margrete Inngjerdingen, Oddmund Eier, Alfred Bråten.

4. rekke f.v.: Kåre Nyborg, Astrid Stendal, Rakel Jernberg, Olga Tronsrud, Tina Innleggen, Sigrid Snekkerlien, Kjellaug Lillethoner, Gudrun Myrer, Dagmar Høgstrud, Hanna Gravlien, Else Eier, Marthe Leirvold, Helga Inngjerdingen, Minda Nyborg, Gudrun Vestby, Karen Snekkerlien, Thora Lillethoner, Anna Snekkerlien, Aslaug Fjellshagen.

5. rekke f.v.: Eva Kjell Dahl, Marie Skolbekken, Emma Skolbekken, Helga Inngjerdingen, Hjørdis Nyborg, Randi Innleggen, Ingeborg Høgstrud, Tina Dahlen, Borghild Bjerke, Torbjørn Berg (lærer). Helt t.v.: Gerhard Orbråten (vikarlærer).

«Karakter og levemaade i Nordre Odalen»

Amund Helland utga i 1902 en bok med det høytidelige navn «Topografisk-statistisk beskrivelse over Hedemarkens amt». Denne boka inneholder en hel rekke interessante opplysninger om vårt fylkes geografi, klima, næringsliv, o.s.v. I tillegg finnes det lange utredninger om befolkningen, både dens utseende og livsførsel. Mange av disse betraktningene virker nærmest komiske idag, men slik beskrev Amund Helland nord-odølingene:

« Nordre Odalen skiller sig noget fra de andre bygder i Glommendalen; den ligger ogsaa noget for sig selv omkring Storsjøen. Kortskallerne er her nemlig temmelig talrige (44.8 pct) og endog talrigere end i Solør.

At der i Nordre Odalen fra gammel tid har været kvæner, er vistnok sikkert, og de er maaske her mere gaaet op i den øvrige befolkning, hvad dennes fysiognomi ogsaa antyder. Befolkningen er i modsetning til i Søndre Odalen overveiende mørkblond og legemsbygningen mindre kraftig end her, de spædbyggede er saaledes steget til 10 pct., de firskaarne og slankbyggede gaaet ned til 44 pct.

Middelhøiden, der ellers er tiltaget de sidste tiar over næsten hele landet, er her gaaet lidt tilbage, saaledes fra 169.9 til 168.8, et noksaa mærkeligt fænomen i de gunstige aar, som landet har havt.

Militærudygdigheden var 52.2 og 65.4 pct. med en udygdighedsprocent af 24.8 og 23.1 i de sidste tiar. Om der

end er fremgang, er denne dog ringere end i de omkringliggende bygder, ja end rigets i det hele. »

Når det gjelder kostholdet siterer Helland distriktslegene i fylket, og det heter bl.a.:

«I Nordre Odalen bestaar kosten for en stor del i «stomp», potetstappe med lidt mel, ganske svagt stegt paa en komfyr eller ovn, saa alt indenfor den tynde skorpe er raat. Havre, som alle avler bliver kun benyttet til lidt fladbrød, men meget byttes bort hos handelsmændene for daarlig rugmel, som bærer sin del af skylden for den store mængde ventrikkellidelser og fordøiellesbesværligheder.»

Under avsnittet «Karakter og levemaade» siterer han ogsaa distriktslegene:

«I Solør og Odalen, heder det, er der ikke stor fremgang til det bedre i husmandens, arbeiderens og smaa-brugerens levemaade og hjemlige stel, allerminst i Vinger og Eidskogen. Dette skyldes kvindernes mangel paa sands

for og evne til at gjøre et hjem godt og lykkelig. De har ikke kjendskab til ordentelig madlagning, er knapt saa flink i haandgjerning, at de kan lappe sine børns klæder eller strikke en strømpe. De har ikke erhvervet sands for orden og renslighet og er ofte uden tanke om, at der med ægteskab følger grundlæggelse af eget hjem. For at undgaa at blive moder, forinden hun er gift, træder den unge pige ind i ægtestanden. Ofte maa nu det første aar tilbringes i forældrenes hjem, fordi det der intet haves til at sætte bo med, og naar de nygifte endelig flytter sammen i eget hjem, lægges der liden vægt paa, hvorledes dette udstyres. Det begynder med fattigdom, og det fortsetter med fattigdom. Mandens fortjeneste, selv om den er noksaa god, gaar med, og naar ugen er ude, er fadet tomt; paa at spare eller lægge noget til side tænkes der aldrig; tjener manden lidt mere end sædvanligt, leves der lidt flottere. Vokser saa børneflokken, slaar armoden sig fast og med den fillede, skidne unger, en bleg, af kaffe og urenslighet lugtende kone, en uren

og elendig seng, sønderbrudte stole, et skab uden laas, hvori man gjennom den altid ser resterne af sidste maaltid henslængt, om de ikke dagen lang henstaar paa bordet, vinduer, hvor som oftest ialfald en rude erstattes af et sammenrullet klædningsplagg o.s.v. Dette er, hvad der møder den ved ugens udgang eller om kvælden fra arbeidet hjemvendende mand.»

Slik beskrev altså distriktslegene leve-måten i Solør og Odal i gamle dager!

Det er neppe mange av de eldre leserne som kjenner igjen det hjemmet som her beskrives, men sitatet er allikevel interessant fordi det viser hvor høyt hevet over arbeidsfolk distriktslegene følte seg ettersom de kunne finne på å «henge ut» en gruppe mennesker på denne måten.

Det viser også tydelig hvor uvitende disse «lærde» var, som for alvor mente at fattigdom kun skyldtes svak karakter.

Er det rart om det ble konflikter mellom arbeidsfolk og de «finere» i samfunnet? □

Fra Sand i tiden rett før århundreskiftet.

Den gamle stalldøra

Den gamle stalldøra
vakker er.

Som sol og måne
i minnets skjær.

Så skakk og skeiv
og av elde grå.
Den gjorde jobben
med staur'n på.

Når jeg i gryet
ved døra sto.
Jeg hørte Blakken
han humrelo.

Nå har de begge
blitt jord og muld.
Men døra skinner
av minnegull.

Jacob Lishaugen

Folkeavstemninger i Nord-Odal

Folkeavstemninger forekommer ikke ofte, men etter siste verdenskrig har vi vært gjennom to. En landsomfattende i 1972, og en lokal for Nord-Odal i 1981. Ettersom mediene nå forbereder oss på nok en folkeavstemning om vårt lands fremtidige forhold til EF, kan det ha interesse å kaste et blikk tilbake på de to folkeavstemningene etter krigen. Artikkelen er skrevet av lensmann Tormod Ruud.

I 1972 var det landsomfattende, rådgivende folkeavstemning den 24. og 25. september etter at Stortinget hadde vedtatt en lov med en slik tittel: «Lov av 21. april 1972 om folkeavstemning om Norge bør bli medlem av De Europeiske Fellesskap» - (nå EF).

Avstemningstemaet var tatt inn loven som §1:

«Det skal i 1972 holdes en folkeavstemning hvor alle som har stemmerett etter §3 skal ha adgang til å gi svar på følgende spørsmål: Bør Norge bli medlem av De Europeiske Fellesskap. De som mener at Norge bør bli medlem av De Europeiske Fellesskap svarer ja, de som mener at Norge ikke bør bli medlem av De Europeiske Fellesskap, svarer nei.»

Stemmerettsreglene var de samme som ved kommunevalg, og folkeavstemningen ble gjennomført etter de samme lovregler som ved kommunevalg.

I Nord-Odal var det dengang 3812 personer med stemmerett, herav 1814 kvinner og 1998 menn. 79,7% av de

stemmeberettigede møtte fram og avga stemme, ialt 3039 stemmer, herav 1399 stemmer avgitt av kvinner og 1640 av menn. Etter at 8 stemmer var blitt vraket av forskjellige årsaker, var det igjen 3031 godkjente stemmer. De fordelte seg med 831 JA-stemmer og 2200 NEI-stemmer. Det vil si 27,42% ja og 72,58% nei.

I landsmålestokk var som kjent ja- og nei-fordelingen en helt annen.

Ja eller nei til øl

I 1981 var det en lokal folkeavstemning i Nord-Odal, og den dreide seg om noe helt annet, nemlig om salg av øl eller ikke salg av øl i dagligvarebutikkene.

I 1956 ble det for første gang gitt salgsbevilling for øl av skattekasse 2 til kjøpmennene i Nord-Odal. Bevilningene ble fornyet hvert 4. år fram til 1981. Da sa et flertall i kommunestyret nei til salg av øl av skattekasse 2 (pils og bayer) i butikkene. Fra 1. april 1981 var således Nord-Odal «tørrlagt».

Dette førte til at endel personer, ialt

903, krevde folkeavstemning, noe de hadde rett til med hjemmel i en bestemmelse i Alkoholloven.

Kommunestyret fastsatte avstemningsdagen til 7. august 1981, og gjorde samtidig vedtak om avstemningstemaet, som ble slik:

«Salg av øl i kl.2 (pils og bayer) - MOT bevilling - FOR bevilling».

Også denne folkeavstemningen skulle holdes etter de samme lovregler som ved kommunevalg. Dette året var det 4170 stemmeberettigede personer i Nord-Odal. 51,3% av disse møtte fram og avga stemme, i alt 2139 stemmer. Etter at 20 stemmer var blitt vraket av forskjellige årsaker, var det igjen 2119 godkjente stemmer, som fordelte seg med 505 stemmer MOT og 1614 stemmer FOR bevilling, eller hen-

holdsvis 23,83% og 76,17%.

Avstemningsresultatet var bindende for kommunestyret i de to etterfølgende 4-årsperioder.

I et etterfølgende møte den 21. august i kommunestyret, ble det gjort enstemmig vedtak om å innvilge 22 søknader fra kjøpmenn om salgsbevilling for øl (pils og bayer). Da hadde Nord-Odal vært tørrlagt fra 1. april samme år, langt bortimot 5 måneder.

Noen gledet seg over situasjonen, andre tok det tungt. Best uttrykk for den alminnelige manns mening ga vel gubben, som i den tørre perioden kom inn på samvirkelaget og forlangte 12 halve pils. Da ekspeditøren forklarte at man for tiden ikke hadde rett til å selge pils og bayer, utbrøt mannen: — Nei, driv ikke gjøn med meg! □

Ingrid Vestvold og Torleif Sjøli gjør klar til opptelling ved «øl-avstemningen» i 1981.

En skøyterevolusjon i forrige århundre:

De odalske sletskøyter

«Odølerne var særlig frygtede Motstandere», skrev skøyteeksperten C.F.B. Schøyen i forbindelse med noen skøyteløp i Kristiania omkring 1870. På denne tiden hørte odølingene med blant landets fremste løpere, og det var ikke få premier de hentet hjem fra løpene på isen innunder festningsmurene på Akershus.

Skøytesporten i Odalen har en lang historie. Det skyldes ikke minst de mange dyktige smedene rundt Storsjøen, som midt i forrige århundre nærmest revolusjonerte skøytesporten med sine «odalske sletskøyter». Skøyter av jern hadde nok vært brukt i noen hundre år, men odalsskøyta var en nyskapning.

Skøytejernet var helt flatt og lå derfor godt ned på isen. Foran var jernet bøyd opp, og bak sluttet det under hælen. Sålen var av tre og tilpasset foten til løperen. Bak på sålen satt det en pigg som ble presset inn i skosålen. Bindingen besto av to reimer, en foran og en bak.

Det var mange snøfattige vintre omkring 1850. Storsjøen og Råsen lå ofte helt blanke i desember og januar, før snøen kom. Ved å bruke skøyter var det derfor lett og raskt å komme seg fra den ene siden av bygda til den andre. Sammenlignet med bruk av veiene, var det gjerne flere timer å spare. Gårdssmedene hadde mye å gjøre, og de hadde sine spesialiteter. Særlig var det smedene ved Smedviken og Slåstadseter som sto bak utviklingen av odalsskøyta.

Ved jule- og nyttårstider var isen i mange tiår et samlingspunkt for ungdom, og det gikk ofte fakkeltog fra den ene siden av Storsjøen til den andre.

For litt eldre ungdom isen en rask og lettvtint «friervei». Svært mange fant seg kjærest på den andre siden av sjøen. Ikke minst av den grunn ble skøytene ofte dekorert og belagt med messing. Det gjaldt å gjøre et godt inntrykk på det annet kjønn!

Odalsskøyta ble etter hvert etterlignet i andre deler av landet. Fra midt på 1870-tallet ble skøyta noe forandret. Jernet skulle ikke lenger være helt flatt; det skulle være en bue rett

under tåballen. Da kunne løperen lett forandre sittestilling og gli lettere over ruglete og dårlig is.

Denne skøytetypen vakte stor oppsikt i hovedstadens skøytemiljø. Avisreportasjer beskrev hvor raske og elegante odølingene var.

Odalsskøyta ble forløperen for de moderne skøytetypene. Selv om det etter hvert kom modeller med sko, ble odalsskøytene brukt til langt inn i vårt århundre. □

Premieløp ved Akershus i 1870

«Søndag 18. mars 1870 var det saaledes utlyst til et slikt Premieløp, saavel i Kunst- som Hurtigløp. Løpet blev holdt paa den sydøstlige del av banen, hvor saavel Kunstløpet foregikk som start og indkomst for Hurtigløpene var henlagt. I anledning dagen var der pyntet op med flag og andre dekorationer, hvilket gav stevnet et høitidelig og festlig preg.

Til Hurtigløpene, som begynte kl. 12.30, var der anmeldt 76 deltagere. Isen var knudret og full av sprækker, og det blaaste temmelig surt. Løpets lengde var ca. 9000 alen (5670 meter). Ved tidligere løp hadde Odølingerne med sine glatte jern og lange skøiter dominert, og de var ogsaa denne gang blant de beste. Deltagerne startet med 1 minutts mellomrum, likesom ved skiløp og cycleløp.

Man la merke til den unge og spreke løytnant Gjerdrum, der han gikk ut som nr. 4 og kom ind som nr. 1. Det var ikke alene hans hurtighet som vakte oppmerksomhet, men likesaa hans meget stilige løp. Dommerne var enige om at tilkjende ham prisen i begge konkur-

ranser. Han fikk Centralforeningens sølvpokal.

Vi nævner nogle av dagens premievindere: Oscar Gjerdrum 12 min. 19 sek., C. Thorsteinsen 12.31. Han blev aaret forut nr. 18. Derefter kom O.A. Vestby med samme tid. Han vandt aaret før 3. præmie. Videre følger E. Ramsø 12.36. Kadet Sissener 12.54. Kadet Graff 13.08. Det blev utdelt 20 præmier». □

«Hurtigløper fra Odalen». Tegning av C.F.B. Schøyen.

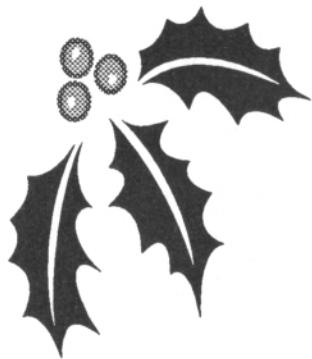
«Måsaskula» i Gardvik 1930

Dette bildet fra «Måsaskula» i Mo er tatt i 1930. Første rekke f.v.: Helga Kirkemo, Ingeborg Trøbråten, Anna Trøbråten, Kari Norderud, Kari Nor, Torbjørg Østby, lærer Marie Føsker, Marit Nergård, Anne Dambakken, Astrid Rudsbråten, Mari Ånerud, Marie Stenberg, Gunvor Solheim og Sigrid Dalen.

Andre rekke f.v.: Gunnar Reine, Hans Haugen, Haldis Bråten, Agnes Trøhaugen, Ellen Tomter, Ingeborg Bryni, Sigrid Ruud, Gulfrid Nor, Kristine Rudsbråten, Olaug Perstuen, Svanhild Ruud, Reidar Fosshaug, Sigurd Bakkeli og Kåre Bekken.

Tredje rekke f.v.: Finn Nor, Helge Ruud, Leif Rudshaug, Ole Stenberg, Tormod Solbakken, Hans Bakkeli, Johan Østli, Reidar Bråten, Trygve Trøbråten, Ole Sandmo, Hans Nilsen Holt, Sverre Bråten og Håkon Perstuen.

Vi ønsker alle våre
lesere en
GOD JUL
og et
GODT NYTT ÅR!

